НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ

На карті „Адміністративний устрій"

	понад 1 600 000 мешканців
	від 50 000 до 100 000 мешканців
	від 25 000 до 50 000 мешканців
	від 10 000 до 25 000 мешканців
	від 5 000 до 10 000 мешканців
	менш 5 000 мешканців
Примітка.	*Центр області і центри районів області виділено червоним кольором*
ХАРКІВ	Центр області
ІЗЮМ	Міста обласного підпорядкування
КУП'ЯНСЬК	Міста районного підпорядкування
Білий Колодязь	Селища міського типу
Черемушна	Населені пункти сільського типу

На фізичній карті, картах природи, промисловості, сільського господарства, освіти, закладів культури

ХАРКІВ	Центр області
Шевченкове	Центри районів; інші населені пункти

На картах „Інтегральне промислове районування", „Агропромислова інтеграція," туристській

ХАРКІВ	Центр області
БОГОДУХІВ	Міста
Краснопавлівка	Селища міського типу
Івашки	Населені пункти сільського типу

На карті „Населення"

ХАРКІВ	Центр області
ЧУГУЇВ	Міста
Кулиничі	Селища міського типу

На історичних картах

ХАРКІВ	Центри областей, губерній, намісництв
СУМИ	Центри повітів, округів
Біловодськ	Інші населені пункти

КОРДОНИ І МЕЖІ

- держав
- областей; намісництв на історичних картах
- губерній на історичних картах
- районів і територій, підпорядкованих міськрадам; повітів (округів) на історичних картах
- сучасної Харківської області на історичних картах

ШЛЯХИ СПОЛУЧЕННЯ

- Залізниці
- Головні автомобільні шляхи
- Інші автомобільні шляхи

На карті „Адміністративний устрій"

Залізниці

- магістральні
- інші

Автомобільні шляхи

- головні
- інші

ГІДРОГРАФІЯ І РЕЛЬЄФ

	Ріки, канал
	Озера і водосховища
56	Позначки урізів води над рівнем моря
·103	Позначки висот над рівнем моря
	Ліси; парки; сквери

Примітка. Розміри знаків і шрифтів змінюються в залежності від масштабу карти. Умовні позначення, розміщені в легендах карт атласу, до цієї таблиці не занесені.

Скорочення, вжиті на картах атласу:

бульв.	– бульвар
вдсх.	– водосховище
Вел.	– Великий, -а, -і
Верх.	– Верхній, -я
вул.	– вулиця
г.	– гора
губ.	– губернія
ім.	– імені
м.	– місто
Мал.	– Малий
Ниж.	– Нижній
Нов.	– Новий
обл.	– область
оз.	– озеро
ПКіВ	– парк культури і відпочинку
пл.	– площа
просп.	– проспект
р.	– рік; ріка
р-н	– район
рр.	– роки
смт	– селище міського типу
ст.	– сторіччя
Стар.	– Старий
ур.	– урочище
Черв.	– Червона
ЦПКіВ	– Центральний парк культури і відпочинку



Адміністративний устрій
Харківської області України

Харківська область утворена 27 лютого 1932 р.
Центр області–м. Харків (1618 тис. мешканців)
Територія–31.4 тис. кв. км
Населення–3197 тис. мешканців

Віддаль: від Харкова до Києва 491 км

До складу області входять:
районів 25
міст обласного підпорядкування 5
міст районного підпорядкування 11
селищ міського типу 62
Адміністративно-територіальний устрій подано на лютий 1991 р.

№ району на карті	Найменування району	Найменування районного центру	Кількість сільрад
18	Балаклійський	м Балаклія	19
24	Барвінківський	м Барвінкове	11
25	Близнюківський	смт Близнюки	14
2	Богодухівський	м Богодухів	18
20	Борівський	смт Борова	8
9	Валківський	м Валки	18
7	Великобурлуцький	смт Великий Бурлук	12
6	Вовчанський	м Вовчанськ	23
8	Дворічанський	смт Дворічна	12
4	Дергачівський	м Дергачі	6
21	Зачепилівський	смт Зачепилівка	9
11	Зміївський	м Зміїв	12
3	Золочівський	смт Золочів	13
19	Ізюмський	м Ізюм	16
16	Кегичівський	смт Кегичівка	8
15	Красноградський	м Красноград	12
1	Краснокутський	смт Краснокутськ	12
14	Куп'янський	м Куп'янськ	15
23	Лозівський	м Лозова	14
10	Нововодолазький	смт Нова Водолага	12
17	Первомайський	смт Первомайський	14
22	Сахновщинський	смт Сахновщина	13
5	Харківський	м Харків	12
12 •	Чугуївський	м Чугуїв	–
13	Шевченківський	смт Шевченкове	13

•Район адміністративно підпорядковано Раді народних депутатів м. Чугуєва.
Цифрами I–IV позначені території, підпорядковані міськрадам.
Міста обласного підпорядкування: Харків, Ізюм, Куп'янськ, Лозова, Чугуїв.

Шкала висот у метрах

нижче 100 | 150 | 200 | вище

ГІПСОМЕТРИЧНИЙ ПРОФІЛЬ МІСЦЕВОСТІ ПО ЛІНІЇ А–Б

Масштаби: горизонтальний 1:1 000 000 (в 1 см 10 км); вертикальний 1:10 000 (в 1 см 100 м)

Висота у метрах

ХАРАКТЕРНІ ФОРМИ РЕЛЬЄФУ ОБЛАСТІ

Зсув



Западина



Вимоїна



Яр



Балка

НЕСПРИЯТЛИВІ ПРИРОДНІ ПРОЦЕСИ

Масштаб 1:4 000 000



Масштаб 1:1 000 000

в 1 сантиметрі 10 кілометрів

10 0 10 20 30 км

Харків
Богодухів
Золочів
Краснокутськ
Дергачі
Валки
Нова Водолага
Чугуїв
Зміїв
Вовчанськ
Великий Бурлук
Дворічна
Куп'янськ
Шевченкове
Балаклія
Красноград
Кегичівка
Зачепилівка
Сахновщина
Первомайський
Борова
Лозова
Близнюки
Барвінкове

Кайнозой

- N — Неогенова система
- ₽ — Палеогенова система

Мезозой

- K — Крейдяна система
- J — Юрська система
- T — Тріасова система

Палеозой

- P — Пермська система
- C — Кам'яновугільна система
- D — Девонська система*

AR+PR — Архей і протерозой*

*1 — Геологічні відслонення (див. на стор. 7)

Тектонічні розломи

А — Б Лінія геологічного розрізу (геологічний розріз див. на стор. 7)

Примітка. Геологічні системи, виділені знаком, показано лише на стратиграфічній колонці*

Родовища корисних копалин

- Кам'яне вугілля: 1. Петрівське 2. Лозівське
- Буре вугілля: 3. Заводське 4. Сухокам'янське 5. Новодмитрівське
- Фосфорити: 6. Синичине - Яремівське 7. Малокомишуваське
- Гіпс: 8. Корульське
- Вапняк: 9. Заводське 10. Гаражівське 11. Малокомишуваське 12. Перекопське 13. Смирнівське
- Крейда: 14. Вовчанське 15. Вільхуватське 16. Катерино-Микільське 17. Куп'янське 18. Савинське 19. Ізюмське
- Пісок скляний: 20. Черемушнянське 21. Орчикське 22. Новоселівське 23. Охочівське 24. Берестовеньківське
- Пісок будівельний: 25. Пересічнянське і Гаврилівське 26. Основ'янське 27. Безлюдівське 28. Тимченківське 29. Куп'янське 30. Зміївське 31. Новоосинівське 32. Шебелинське 33. Янківське 34. Байрацьке 35. Петропавлівське 36. Семенівське 37. Надеждівське
- Пісок формувальний: 38. Вишнівське 39. Малинівське 40. Старовірівське 41. Савинське 42. Гусарівське
- Гравій: 43. Мечебилівське
- Глини тугоплавкі, керамзитова сировина: 44. П'ятихатське 45. Ріпкинське 46. Харківське 47. Пісковське 48. Знам'янське 49. Первомайське 50. Топольське 51. Смирнівське
- Цегляно-черепична сировина
- Камінь будівельний (пісковик): 52. Яремівське 53. Великокомишуваське
- Цементна сировина. Крейда та глини. Опоковидні породи: 54. Дергачівське 55. Великобурлуцьке 56. Куп'янське 57. Шебелинське 58. Савинське 59. Бригадирівське 60. Розсохуватське
- Мінеральні фарби: 61. Сухокам'янське (вохра)

Родовища нафти, газу, солі див. на карті „Тектоніка" стор. 7

Масштаб 1:1 000 000

СТРАТИГРАФІЧНА КОЛОНКА

Група	Система	Індекс	Літологічний склад	Потужність (у м)	Літологічна характеристика порід	Корисні копалини	Вік (млн. р.)
Кайнозойська	Неогенова	N		0–200	Піски, глини, суглинки, буре вугілля		26–1,5
Кайнозойська	Палеогенова	P		0–700	Глини, алевроліти, піски, пісковики, опоковидні породи, мергелі, буре вугілля		67–26
Мезозойська	Крейдова	K		0–1000	Писальна крейда, мергелі, фосфорити, алевроліти, пісковики, піски		137–67
Мезозойська	Юрська	J		0–700	Глини, алевроліти, пісковики, вапняки, буре вугілля		195–137
Мезозойська	Тріасова	T		0–1300	Глини, піски, пісковики, гравійні породи		230–195
Палеозойська	Пермська	P		0–2500	Аргіліти, пісковики, доломіти, ангідрити, кам'яна сіль		285–230
Палеозойська	Кам'яновугільна	C		500–5500	Аргіліти, алевроліти, пісковики, вапняки, кам'яне вугілля		350–285
Палеозойська	Девонська	D		0–7000	Аргіліти, алевроліти, пісковики, вапняки, мергелі, ангідрити, кам'яна сіль		410–350
Архей-протерозой		AR-PR			Граніти, гнейси		понад 1600

ОПИС ГЕОЛОГІЧНИХ ВІДСЛОНЕНЬ

* 1 м. Ізюм, вершина і верхня частина західного схилу гори Кременець

Потужність	Опис
15 м	Крейда біла писальна з крем'яними конкрецiями. В основі – вапняк крейдоподібний. Карстова воронка, заповнена глиною, кременями і піском
10 м	Алевроліт глауконітово-кварцовий зеленувато-сірий, який містить в нижній частині жовни пісковика, а у верхній – скам'янілі уламки деревини і фосфоритові стягнення
4 м	Пісковики кременисті і халцедоноліти (спонголіти) сірі і жовтуваті, які утворюють скельний виступ
10 м	Пісок кварцовий білий різнозернистий з кварцовим гравієм, жирний на дотик (домішка каолініта)

* 2 с. Кам'янка, великий яр на лівому березі р. Грековки за 1 км від її гирла

Потужність	Опис
1 м	Грунтово-рослинний шар
4 м	Суглинок червоно-бурий. В основі – галечник з уламків кременистого пісковика та кременів
15 м	Глина знизу строкатокольорова (блакитна, сіра, жовтувато-коричнева, червона), вище – червона, жирна на дотик
6 м	Вапняк світло-жовтий дрібнооолітовий від розсипчатого до щільного, глинистий. У верхній частині – шар мармуровидного вапняку, місцями переповненого черепашками черевоногих молюсків
1 м	Глина сіра з кристалами гіпсу
10 м	Вапняки водоростеві та коралові, білі та рожеві, що складають біогерми. За простяганням заміщуються сірими детритовими вапняками та мергелями з залишками морських їжаків і лілій, брахіопод та інших організмів, а також темно-сірою глиною з кристалами гіпсу
10 м	Вапняки оолітові жовтуваті і білі, які перешаровуються з різновидами переповненими залишками двостулкових, черевоногих та інших молюсків (черепашки, їх відбитки, зліпки ядер). В основі – пісковик кварцовий грубозернистий з кальцитовим цементом. Товща утворює скельні виступи
17 м	Пісок кварцовий сірий різнозернистий з домішками гравія. Велика перехресна шаруватість. Окремі прошарки озалізнені і місцями сцементовані в пісковик чи гравеліт з лимонітовим цементом

ТЕКТОНІКА

Зворчів, Богодухів, Дергачі, Вовчанськ, Печенізьке вдсх., ХАРКІВ, Великий Бурлук, Краснокутськ, Чугуїв, Дворічна, Валки, Нова Водолага, Купянськ, Зміїв, Шевченкове, Сіверський Донець, Балаклія, Червонооскільське вдсх., Борова, Красноград, Первомайський, Кегичівка, Зачепилівка, Сахновщина, Ізюм, Лозова, Барвінкове, Близнюки, Оріль, Оскіл

Схил Воронезького масиву

Схил Українського щита

Дніпровський грабен:

північна і південна прибортові зони (глибина поверхні кристалічного фундаменту до 15 000–17 000 м)

центральна зона (глибина поверхні кристалічного фундаменту до 20000 м)

Глибинні тектонічні розломи – межі тектонічних зон

–2000– Ізогіпси поверхні кристалічного фундаменту (в м)

Вали

Контури піднесень

Соляні штоки

Родовища корисних копалин

Нафти: 1–Козієвське, 2–Дружелюбівське

Природного газу: 1–Сахалінське, 2–Качалівське, 3–Березівське, 4–Степове, 5–Коробочкінське, 6–Волохівське, 7–Червоноярське, 8–Західно-Старовірівське, 9–Західно-Крестищенське, 10–Мелихівське, 11–Медведівське і Східно-Медведівське, 12–Зайцівське, 13–Шебелинське, 14–Єфремівське, 15–Західно-Соснівське, 16–Кегичівське, 17–Ланівське, 18–Співаківське, 19–Миролюбівське

Кам'яної солі: 1–Єфремівське, 2–Олексіївське

Примітка. Територія, в межах якої поверхня кристалічного фундаменту залягає нижче –1000 м, належить Дніпровсько-Донецькій западині.

ГЕОЛОГІЧНИЙ РОЗРІЗ ПО ЛІНІЇ А–Б

А, Б, км, P–Q, K, J, K, J, P, C, D, AR-PR, K, P_1–Q

0, -2, -4, -6, -8, -10, -12, -14, -16, -18

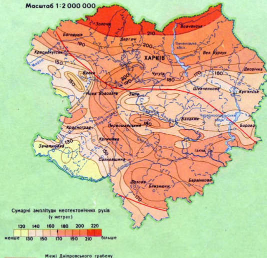
Кам'яна сіль

Масштаби:
горизонтальний 1 : 1 000 000 (в 1 см 10 км)
вертикальний 1 : 400 000 (в 1 см 4 км)

Масштаб 1:2 000 000

НЕОТЕКТОНІКА

Масштаб 1:2 000 000



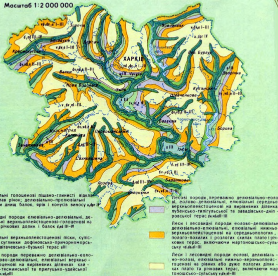
Сумарні амплітуди неотектонічних рухів
(у метрах)

120 140 160 180 200 220
менше 130 150 170 190 210 більше

Межі Дніпровського грабену

ЧЕТВЕРТИННІ ВІДКЛАДИ

Масштаб 1:2 000 000



Алювіальні голоценові піщано-глинисті відклади заплав річок; делювіально-пролювіальні відклади днищ балок, ярів і конусів виносу a,dpr IV

Лесовидні породи елювіально-делювіальні, делювіальні верхньоплейстоценові-голоценові на схилах річкових долин і балок d,ed III–IV

Алювіальні верхньоплейстоценові піски, супіски та суглинки дофіновсько-причорноморської та вітачевсько-бузької терас aIII

Лесові породи переважно делювіально-еолові, еолово-делювіальні, елювіальні верхньоплейстоценові на вирівняних ділянках кайдацько-тясминської та прилуцько-удайської терас dv,vd,eIII

Лесові породи, переважно делювіально-еолові, еолово-делювіальні, елювіальні середньо-верхньоплейстоценові на вирівняних ділянках лубенсько-тилігульської та завадівсько-дніпровської терас dv,vd,eII–III

Леси і лесовидні породи еолово-делювіальні, делювіально-елювіальні, елювіальні нижньо-верхньоплейстоценові на середньопологих, полого-похилих і розлогих схилах плато і річкових терас, включаючи мартоношсько-сульську vd,de,eI–III

Леси і лесовидні породи еолові, делювіально-еолові, елювіальні нижньо-верхньоплейстоценові на рівних або дуже пологих ділянках плато та річкових терас, включаючи мартоношсько-сульську v,dv,eI–III

ПАЛЕОГЕОГРАФІЧНІ КАРТИ

ДЕВОНСЬКИЙ ПЕРІОД

Пізня епоха
Франський вік

Масштаб 1:4 000 000



КАМ'ЯНОВУГІЛЬНИЙ ПЕРІОД

Рання епоха
Намюрський вік

Масштаб 1:4 000 000



НЕОГЕНОВИЙ ПЕРІОД

Міоценова епоха
Сарматський вік

Масштаб 1:4 000 000



Фізико-географічні умови

а б — суша
а) підвищена частина
б) низовинна частина

море

Напрям переносу уламкового матеріалу

Літологічний склад

піски
глини
вапняки
області відсутності осадконакопичення
пісковики
кам'яна сіль
мергель

Золочів, Богодухів, Краснокутськ, Дергачі, Харків, Вовчанськ, Вел. Бурлук, Чугуїв, Валки, Нова Водолага, Змїїв, Шевченкове, Дворічна, Куп'янськ, Балаклія, Красноград, Кегичівка, Первомайський, Зачепилівка, Сахновщина, Борова, Барвінкове, Лозова, Близнюки

Типи рельєфу

Акумулятивні рівнини

Алювіальні рівнини

1	Заплава (a IV hl)
2	Дофіновсько-причорноморська тераса (a III df-pč)
3	Вітачевсько-бузька тераса (борова) (a III vt-bg)
4	Прилуцько-удайська тераса (трубізька) (a III pl-ud)
5	Кайдацько-тясминська тераса (краснодонецька) (a II kd-ts)
6	Завадівсько-дніпровська тераса (градизька) (a II zv-dn)
7	Лубенсько-тілігульська тераса (таганська) (al I lb-tl)
8	Мартоносько-сульська тераса (гуньківська) (a I mr-sl)
9	Широкінсько-приазовська тераса (a I sh-pr)
10	Крижанівсько-іллічівська тераса (aN_2^3 kr-il)
11	Берегівсько-березанська тераса (aN_2^3 bv-br)
12	Богданівсько-сіверська тераса (aN_2^3 bd-sv)
13	Ярківсько-кизил'ярська тераса (aN_2^2 jr-kz)
14	Севастопольсько-айдарська тераса (aN_2^2 st-aj)
15	Любимівсько-оскільська тераса (aN_2^2 lm-os)
16	Іванківсько-салгірська тераса (іванківська) (aN_2^1 iv-sg)

Морські рівнини

17 а б в — Міоценова підвищена рівнина: (N_1 pt)
а) глибокорозчленована;
б) середньорозчленована;
в) останцево-горбиста

Форми рельєфу

Флювіальні
- яри та вимоїни
- конуси виносу
- морфологічно виражені вступи
- ерозійно-денудаційні останці

Гравітаційно-денудаційні
- зсуви і опливини

Карстово-суфозійно-просадженні
- карстові воронки і печери
- западини та блюдця

Еолові
- горбкувато-грядові піски

ГЕОМОРФОЛОГІЧНІ ПРОФІЛІ МІСЦЕВОСТІ ПО ЛІНІЯМ А-Б, В-Г

масштаби: горизонтальний 1:1 000 000 (в 1 см–10 км)
вертикальний 1:10 000 (в 1 см–100 м)

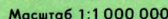
Висота в метрах 200, 150, 100, 40; р. Сіверський Донець; А, Б, В, Г

ГЕОМОРФОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ МІСЦЕВОСТІ ПО ЛІНІЇ Д-Е

масштаби: горизонтальний 1:1 000 000 (в 1 см–10 км)
вертикальний 1:10 000 (в 1 см–100 м)

Висота в метрах 200, 150, 100; р. Сіверський Донець, р. Сухий Бурлук, р. Вовча Балаклійка; Д, Е

Q	Четвертинна система	₽	Палеогенова система	J	Юрська система
N	Неогенова система	K	Крейдяна система	T	Тріасова система
				P	Пермська система



ПОВЕРХНЕВІ ВОДИ



На території області налічується 867 річок і тимчасових водотоків загальною довжиною 6405 км, з них 156 мають довжину понад 10 км і протяжність 4651 км; споруджено 50 водосховищ (загальний об'єм - 1538 млн. куб. м, площа дзеркала - 32500 га), 1887 ставків (109,34 млн. куб. м; 9,65 тис. га).
Загальна довжина каналу Дніпро-Донбас - 550 км

Головні річки

Назва річки	Довжина у км		Площа водозбору (у кв. км)
	загальна	в межах області	
	Басейн Дону		
Сіверський Донець	1053	380	98 900
Оскіл	472	177	14 800
Уда	164	145	3 890
Берека	113	113	2 680
	Басейн Дніпра		
Оріль	320	200	9 800
Самара	320	27	22 600
Мерло	116	93	2 030

Основні водосховища

Назва	Повний об'єм у млн. куб. м	Площа у кв. км	Найбільша глибина у м
Червонооскільське	480	130	12
Печенізьке	384	86.2	20

Найбільше озеро - оз. Лиман - довжина - 5 км, ширина - 3 км, середня глибина - 2 м

Водний баланс (мм)

Опади	Стік		Випаровування
	поверхневий	підземний	
500	75	20	405

РІЧНИЙ СТІК РІЧОК

Масштаб 1:4 000 000

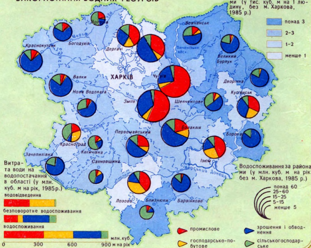




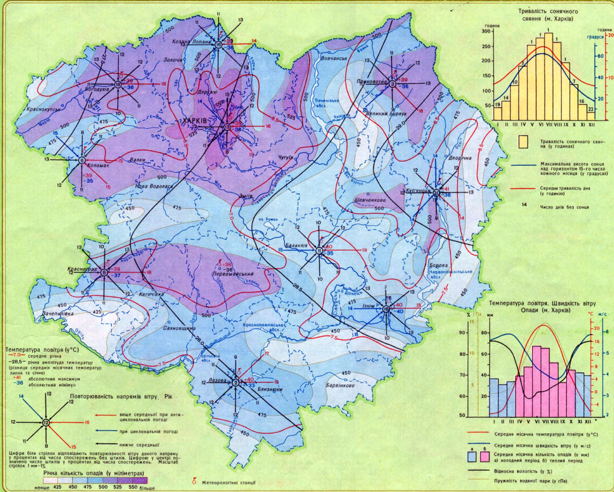
ГІДРОГЕОЛОГІЧНА КАРТА



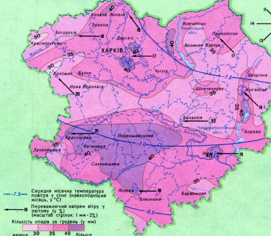
ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ



Масштаб 1:2 000 000



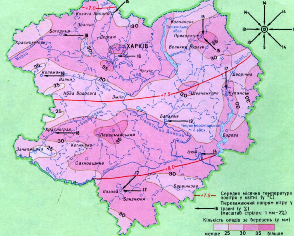
Масштаб 1:1 000 000



—7.5— Середня місячна температура повітря у січні (найхолодніший місяць, у °C)

←16 Переважаючий напрям вітру у лютому (у %) (масштаб стрілок: 1 мм–2%)

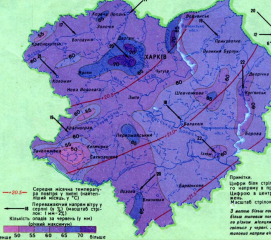
Кількість опадів за грудень (у мм): менше 30 35 40 більше



—+7.5— Середня місячна температура повітря у квітні (у °C)

←16 Переважаючий напрям вітру у травні (у %) (масштаб стрілок: 1 мм–2%)

Кількість опадів за березень (у мм): менше 25 30 35 більше



—+20.5— Середня місячна температура повітря у липні (найтепліший місяць, у °C)

←18 Переважаючий напрям вітру у серпні (у %) (масштаб стрілок: 1 мм–2%)

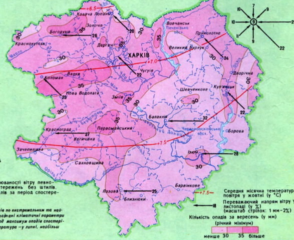
Кількість опадів за червень (у мм) (річний максимум): менше 50 55 60 65 70 більше

Примітки.

Цифри біля стрілок відповідають повторюваності вітру певного напряму в процентах від числа спостережень без штилів. Цифрою в центрі позначено число штилів за період спостережень.

Масштаб стрілок: 1 мм–1.5%

З метою більш повної характеристики сезонів по екстремальним та найбільш типовим показникам на одній карті поєднані кліматичні параметри по різним місяцям. Наприклад, в літній період максимум опадів спостерігається у червні, максимальна середня температура – у липні, найбільш типовий напрям вітру – у серпні і т. д.



—+7.5— Середня місячна температура повітря у жовтні (у °C)

←18 Переважаючий напрям вітру у листопаді (у %) (масштаб стрілок: 1 мм–2%)

Кількість опадів за вересень (у мм) (річний мінімум): менше 30 35 більше

Масштаб 1:2 000 000

АГРОКЛІМАТИЧНЕ РАЙОНУВАННЯ

Масштаб 1:2 000 000



ХАРАКТЕРИСТИКА АГРОКЛІМАТИЧНИХ РАЙОНІВ

I ПІВНІЧНО-ЗАХІДНИЙ ЛІСОСТЕПОВИЙ

Характеризується найменшою сумою ефективних температур і тривалістю безморозного періоду та найбільшою кількістю опадів при мінімальній повторюваності інтенсивних атмосферних засух. Це створює сприятливі умови для зростання пшениці, ячменю, вівса, кукурудзи на зелену масу та на зерно, а також цукрових буряків, картоплі, овочевих і садових культур, багаторічних кормових трав при мінімальному застосуванні зрошувальної меліорації.

II ПІВНІЧНО-СХІДНИЙ ЛІСОСТЕПОВИЙ

Відрізняється низькими значеннями середнього мінімуму температури повітря, що обумовлює небезпечність вимерзання озимих культур і плодових дерев. Велика повторюваність атмосферних засух збільшує значення зрошувальної меліорації.

III ПІВДЕННИЙ СТЕПОВИЙ

Характеризується високими значеннями суми ефективних температур і середнього мінімуму температури повітря на фоні суттєвої різниці у річній кількості опадів, обумовленої особливостями рельєфу. Кліматичні умови сприятливі для вирощування озимих (пшениця) і пізніх ярових (кукурудза, гречка), овочевих і плодових культур, соняшника.

IV ПІВДЕННО-СХІДНИЙ СТЕПОВИЙ

Район з найбільшою сумою ефективних температур і тривалістю безморозного періоду при мінімальній кількості опадів і найбільшою повторюваністю засушливо-суховійних явищ. Умови, що сприяють зростанню, поряд з традиційними, теплолюбних і засушливо-стійких культур (пізні сорти кукурудзи, овочі, баштанні, ранні сорти винограду).

У степових агрокліматичних районах суттєво зростає у порівнянні з лісостеповими районами значення зрошувальної меліорації, без якої відбувається систематичне пошкодження сільськогосподарських культур.

Таксон (район)	Сума температур повітря вище +10 за рік (у °С)	Тривалість безморозного періоду в повітрі (у днях)	Сумарне випаровування з поверхні суші за рік (у мм)	Середній мінімум температури повітря (у °С)	Річна кількість опадів (у мм)
I	2550-2800	145-160	470-510	–26,0– –28,0	480-550
II	2650-2900	150-165	440-470	–26,0– –29,0	470-510
III	2700-2950	155-170	480-530	–24,0– –26,5	425-500
IV	2800-3000	160-175	450-480	–26,0– –27,5	450-500

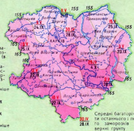
ВИПАРОВУВАННЯ

Масштаб 1:4 000 000



ТРИВАЛІСТЬ БЕЗМОРОЗНОГО ПЕРІОДУ

Масштаб 1:4 000 000



СНІГОВИЙ ПОКРИВ

Масштаб 1:4 000 000



ПРИЛІТ ТА ВІДЛІТ ГРАКІВ

(Приліт граків—середня дата руйнування стійкого снігового покриву. Відліт граків—середня дата утворення стійкого снігового покриву.)

10.III — Середні дати прильоту граків
26.XI — Середні дати відльоту граків

СХОДИ ЯРОГО ЯЧМЕНЮ

(Закінчення садіння картоплі, сівба буряків)

30.IV — Середні дати появи сходів ярого ячменю

СХОДИ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ

(Початок сівби проса, гречки, огірків; збирання врожаю зимової цибулі, редису, щавлю)

10.V — Середні дати появи сходів цукрових буряків

ПОЧАТОК ЦВІТІННЯ БУЗКУ

(Початок сівби баштанних культур, висадка розсади томатів)

10.V — Середні дати початку цвітіння бузку

ПОЧАТОК ЦВІТІННЯ БІЛОЇ АКАЦІЇ

(Кущіння та викидання стрілки ярої пшениці та ячменю)

12.VI — Середні дати початку цвітіння білої акації

ПОЧАТОК ЦВІТІННЯ ЛИПИ

(Цвітіння гречки, молочна стиглість озимого жита)

4.VI — Середні дати початку цвітіння липи

ВОСКОВА СТИГЛІСТЬ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ ТА ЯРОГО ЯЧМЕНЮ

Середні дати настанння воскової стиглості
8.VII — озимої пшениці
12.VII — ярого ячменю

ВОСКОВА СТИГЛІСТЬ КУКУРУДЗИ

4.IX — Середні дати настання воскової стиглості кукурудзи

ПОВНЕ ЗАБАРВЛЕННЯ ЛИСТЯ ЛИПИ

(Перехід середньодобової температури через +15°С, початок першого періоду осені)

4.IX — Середні дати повного забарвлення листя липи

Масштаб 1:4 000 000

ГРУНТОВО-ГЕОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ
Масштаб 1:4 000 000



Грунтові райони

I Лісостеповий. Чорноземи типові потужні опідзолені, вилуговані; сірі лісові грунти

II Перехідний лісостеповий. Чорноземи типові потужні і чорноземи типові потужні вилуговані

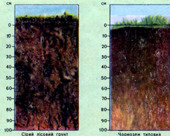
III Південний степовий. Чорноземи звичайні потужні

IV Східний степовий. Чорноземи типові потужні та чорноземи звичайні потужні

Грунти

1	Дерново-підзолисті
2	Темно-сірі й сірі лісові
3	Чорноземи опідзолені
4	Чорноземи типові потужні вилуговані
5	Чорноземи реградовані
6	Чорноземи типові потужні
7	Чорноземи типові потужні карбонатні
8	Чорноземи звичайні потужні
9	Чорноземи звичайні залишково-солонцюваті
10	Дернові пісчані й глинясто-піщані
11	Алювіальні лучні й чорноземно-лучні

Профілі основних типів грунтів



Сірий лісовий грунт   Чорнозем типовий

Масштаб 1:1 000 000

ЛІСИСТІСТЬ

Масштаб 1:4 000 000

Площа, вкрита лісом
(у процентах від загальної площі району)

менше 6 | 10 | 14 | 18 більше

Лісами вкрито 377,7 тис. га, що складає 12% території області

- 1 — Соснові й широколистяно-соснові ліси
- 2 — Березові ліси на місці дубових та дубово-соснових лісів
- 3 — Сільськогосподарські землі на місці соснових лісів
- 4 — Дубові, кленово-липово-дубові й ясенево-дубові ліси
- 5 — Байрачні дубові ліси
- 6 — Сільськогосподарські землі на місці дубових лісів
- 7 — Сільськогосподарські землі на місці лучних степів
- 8 — Сільськогосподарські землі на місці різнотравно-типчаково-ковилових степів
- 9 — Осоково-трав'яні болота
- 10 — Заплавні луки
- 11 — Галофітна рослинність (яка росте на грунтах з підвищеною концентрацією легкорозчинних солей)

Любка дволиста

Горицвіт весняний

Масштаб 1:1 000 000

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ (ЛІСОВІ)



- цибуля ведмежа
- плаун булавовидний
- барвінок малий
- синюха блакитна
- любка дволиста

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ (ЛУЧНІ)



- валеріана лікарська
- білозір болотяний
- гірчак зміїний
- золототисячник малий
- оман високий

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ (СТЕПОВІ)



- астрагал шерстисто- квітковий
- сон чорніючий
- ефедра двоколоса
- барвінок трав'янистий
- адоніс весняний

РІДКІСНІ ВИДИ РОСЛИННИХ УГРУПОВАНЬ, ЩО ЗНИКАЮТЬ (СТЕПІВ)



- ковила Іоанна, або пірчаста
- ковила Лессінга
- гіацинтик блідий
- крокус сітчастий
- брандушка весняна

РІДКІСНІ ВИДИ РОСЛИННИХ УГРУПОВАНЬ, ЩО ЗНИКАЮТЬ (БОЛІТ)



- росичка круглолиста
- пухівка широколиста
- бобівник трилистий
- білокрильник болотяний
- журавлина болотяна

РІДКІСНІ РЕЛІКТОВІ РОСЛИНИ



- чина венеціанська
- вовчі ягоди Софії
- в'язіль широколистий
- хвощ великий

РІДКІСНІ ДЕКОРАТИВНІ РОСЛИНИ



- півонія тонколиста
- зозулинець болотний
- пальчатокорінник травневий
- гадюча цибулька китицева

РІДКІСНІ КРАСИВОКВІТУЧІ РОСЛИНИ



- півник маленький
- півник боровий
- півник угорський
- анемона лісова

РІДКІСНІ РОСЛИНИ КРЕЙДЯНИХ ВІДСЛОНЕНЬ



- переломник Козо-Полянського
- шоломниця крейдяна
- ранник крейдяний
- бурачок крейдяний

Масштаб 1: 4 000 000

ЗООГЕОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ
ПАЛЕАРКТИЧНА ОБЛАСТЬ
ЄВРОПЕЙСЬКО-СИБІРСЬКА ПІДОБЛАСТЬ

I Лісостепова зона

Східно-Українська ділянка

II Зона степів

Північна підзона

межа зон

ПОШИРЕННЯ ТВАРИН

Основні типи і класи тварин, що живуть на території області: тип найпростіші, тип губки, типи плоскі, круглі, кільчасті черви тип молюски, тип членистоногі (класи ракоподібні, павукоподібні, комахи та ін.), тип хордові (клас риби, клас земноводні, клас плазуни, клас птахи, клас ссавці).

ПРИРОДНІ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ

Ліси

Найпростіші, круглі та кільчасті черви, молюски, членистоногі (павукоподібні, комахи-жуки, метелики, мурахи), земноводні (часничниця звичайна, ропуха зелена, квакша звичайна, жаба гостроморда), плазуни (веретільниця, ящірка прудка, вуж звичайний, мідянка, гадюка звичайна), птахи (горлиця звичайна, мишоїд, великий яструб, малий яструб, сіра сова, зозуля звичайна, дрімлюга, великий та малий строкатий дятли, середній та сивий дятли, крук, сіра ворона, сойка, іволга, зяблик, голуба синиця, болотяна гаїчка, повзик, лісовий жайворонок, лісовий щеврик, жовтобровий вівчарик, вівчарик-ковалик, чорноголова, рябогруда і садова славки, співучий і чорний дрозди, східний соловейко, сіра мухоловка, мухоловки – білошийка та строката), ссавці (їжак звичайний, бурозубка звичайна, сункус етруський, кажани, кріт звичайний, білка звичайна, мишоподібні гризуни, вовчок лісовий, собака єнотовидний, горностай, ласка, тхір лісовий, лисиця, борсук, кабан, куниця лісова, козуля, лось)

Степи

Круглі та кільчасті черви, членистоногі (павукоподібні, комахи-саранові, жуки, метелики), плазуни (гадюка степова східна, ящірка прудка, різнобарвна ящурка), птахи (перепел, сіра куріпка, боривітер звичайний, степовий та звичайний жайворонки, польовий щеврик, звичайна камінка), ссавці (звичайна лисиця, тхір степовий, заєць сірий (русак), степовий бабак, крапчастий та малий ховрахи, великий тушканчик, мишоподібні гризуни, звичайний хом'як)

Луки і заплави рік

Найпростіші, круглі, плоскі та кільчасті черви, молюски, членистоногі (ракоподібні, павукоподібні, комахи-двокрилі одноденки, бабки, жуки), земноводні (звичайний та гребенястий тритони, джерелянка, зелена ропуха, звичайна квакша, озерна жаба), плазуни (черепаха болотяна, звичайний вуж), птахи (великий норець, чорношиїй норець, білий лелека, сіра та руда чаплі, бугай, лиска, водяна курочка, деркач, звичайний мартин, чорний крячок, травник, чайка (чибіс), перевізник, бекас, крижень, чирок-тріскунок, болотяний лунь, голуба рибалочка, берегова ластівка (щурик), очеретяна вівсянка), ссавці (видра, ондатра, водяна полівка)

Водойми

Найпростіші, губки, кишковопорожнинні, плоскі, круглі та кільчасті черви, молюски, членистоногі (ракоподібні, комахи), риби (звичайна щука, карась, ляш, лин, краснопірка, в'язь, головень, плітка (тарань), сом звичайний, судак, окунь звичайний, миньок)

МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ, ЗМІНЕНІ ЛЮДИНОЮ

Поля

Круглі та кільчасті черви, членистоногі (комахи-бабки, саранові, жуки, метелики), земноводні (зелена ропуха), плазуни (ящірка прудка), птахи (перепел, сіра куріпка, звичайний боривітер, польовий жайворонок), ссавці (кріт звичайний, звичайна лисиця, мишоподібні гризуни, крапчастий ховрах, заєць сірий (русак)

ПОЛЕЗАХИСНІ ШТУЧНІ НАСАДЖЕННЯ

Кільчасті черви, членистоногі (павукоподібні, комахи-жуки, метелики), земноводні (зелена ропуха), плазуни (ящірка прудка, звичайний вуж), птахи (звичайна горлиця, кібчик, малий яструб, вухата сова, звичайна зозуля, сіра ворона, сойка, сорока, іволга, велика синиця, звичайна вівсянка, сіра, садова або кропив'янка, рябогруда славки, чорний та співучий дрозди, східний соловейко), ссавці (кріт звичайний, звичайна лисиця, лісовий тхір, ласка, кабан, козуля, заєць сірий (русак)

Степові біотопи

В значній мірі перетворені в сільськогосподарські угіддя і їх тваринний світ подібний до місця проживання „поля". У зв'язку з цим на карті місце проживання „поля" не виділено.

Населені пункти

Членистоногі (павукоподібні, комахи двокрилі, жуки, метелики), земноводні (зелена ропуха), птахи (білий лелека, кільчаста горлиця, хатній сич, чорний стриж, грак, галка, шпак, сільська та міська ластівки, хатній та польовий горобці, звичайна камінка, сіра мухоловка), ссавці (кажани, кам'яна куниця, мишоподібні гризуни, сірий шур)

ВИДИ ТВАРИН, ЯКІ ЗАНЕСЕНІ В ЧЕРВОНУ КНИГУ СРСР І УРСР, ТА ІНШІ РІДКІСНІ ТВАРИНИ І ТВАРИНИ, ЩО ЗНИКАЮТЬ

Ссавці

1 – Тхір степовий
2 – Перев'язка звичайна

1 – Вечірниця велетенська
2 – Вечірниця мала
3 – Нічниця ставкова

Бабак

Птахи

1 – Яструб-тювик
2 – Скопа
3 – Орел-могильник

Лежень або авдотка

Ходуличник

Сірий журавель

Пугач

Балобан

Степовий дерихвіст

Чорний лелека

Велика і мала білі чаплі

Плазуни

Гадюка степова східна

Комахи

Парусник поліксена

Примітка.
Червоним кольором виділені тварини, які занесені у „Червону книгу СРСР" і „Червону книгу УРСР"

Перев'язка звичайна

Нічниця ставкова

Скопа

Пугач

Парусник поліксена

Ходуличник

Масштаб 1:2 000 000

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ

Масштаб 1:4 000 000

Межі фізико-географічних

- зон
- провінцій
- областей
- Межирічні області
- Долинні області

Східно-Європейська рівнина

Лісостепова зона

Середньоруська провінція

Області

1 Мерлинсько-Донецька
2 Донецько-Середньооскільська
3 Оскільсько-Айдарська
4 Удинсько-Донецька
5 Оскільська

Лівобережно-Дніпровська провінція

Області

6 Берестовсько-Мерлинська
7 Мерлинська

Степова зона (північностепова підзона)

Лівобережно-Дніпровська провінція

Області

8 Орільсько-Донецька
9 Орільська
10 Берекська

Донецько-Донська провінція

Області

11 Донецько-Нижньооскільська
12 Нижньооскільсько-Айдарська
13 Донецько-Оскільська

Межі природних комплексів

Природні комплекси

Межирічні

Рівнини лесові, піднесені й відносно вирівняні на палеогеновій й неогеновій основі, з чорноземами, сірими й темно-сірими опідзоленими грунтами, з кленово-липово-дубовими лісами й сільськогосподарськими угіддями на місці широколистяно-дубових лісів, луків і різнотравно-типчаково-ковилових степів

1 — Рівнини лесові, піднесені й відносно вирівняні на нижньо-середньоміоценовій основі, з чорноземами типовими й реградованими, світло-сірими й сірими грунтами, з кленово-липово-дубовими лісами й сільськогосподарськими угіддями на місці широколистяно-дубових лісів і лучних степів

2 — Рівнини лесові, відносно вирівняні, розчленовані ярами й балками на нижньо-середньоміоценовій основі, з чорноземами типовими, звичайними й реградованими, іноді з сірими й темно-сірими опідзоленими грунтами з сільськогосподарськими угіддями на місці лучних і різнотравно-типчаково-ковилових степів, іноді на місці широколистяно-дубових лісів

3 — Рівнини лесові, розчленовані ярами й балками на верхньоміоценовій основі, з чорноземами звичайними з сільськогосподарськими угіддями на місці різнотравно-типчаково-ковилових степів

Долинні

Рівнини низовинні, лесово-терасові, піщані й заплавні, плоскі й хвилясті на неогеновому й четвертинному алювії з чорноземами, сірими й темно-сірими, дерновими й дерново-підзолистими, лучними, лучно-болотяними грунтами, з сільськогосподарськими угіддями на місці широколистяно-дубових лісів, лучних і різнотравно-типчаково-ковилових степів, іноді під кленово-липово-дубовими лісами

4 — Рівнини лесові розчленовані балками і ярами, із западинами на алювії неогенових терас, з чорноземами типовими середньогумусними, вилуженими, чорноземами звичайними середньогумусними потужними, з сільськогосподарськими угіддями на місці широколистяно-дубових лісів, лучних і різнотравно-типчаково-ковилових степів, іноді з сірими й темно-сірими опідзоленими грунтами під кленово-липово-дубовими лісами

5 — Рівнини лесові, розчленовані балками і ярами, із западинами на алювії стародавньочетвертинних терас, з чорноземами типовими середньогумусними, чорноземами звичайними середньогумусними, вилуженими, іноді з чорноземами опідзоленими і реградованими з сільськогосподарськими угіддями на місці широколистяно-дубових лісів, лучних і різнотравно-типчаково-ковилових степів, іноді під кленово-липово-дубовими лісами

6 — Рівнини лесові, плоскі, з западинами на алювії молодих четвертинних терас, з чорноземами типовими, залишковослабосолонцюватими, чорноземами типовими середньогумусними й звичайними середньогумусними сільськогосподарськими угіддями на місці лучних і різнотравно-типчаково-ковилових степів, іноді з лучно-болотяними солонцюватими грунтами й болотно-різнотравно-осоковою рослинністю під косовицями

7 — Рівнини дрібногорбисті на молодих четвертинних піщано-мулових відкладах, з чорноземними супіщаними, дерновими підзолистими й дерновими розвинутими піщаними грунтами, іноді з пісками слабозадернованими, з сільськогосподарськими угіддями, вигонами, сосновими й сосново-дубовими лісами

8 — Рівнини плоскі й слабохвилясті, піщано-глинисті, на голоценовому піщано-муловому алювії заплави з лучно-чорноземними солонцюватими, іноді болотяними грунтами й торф'яниками, зі злаково-різнотравною, болотно-різнотрав'яною рослинністю під косовицями, вигонами, частково розорані, іноді під лісами з дуба й вільхи чорної

9 — Балочно-долинні

Примітка: Ландшафтний профіль по лінії АБ подано на стор. 20

Масштаб 1:1 000 000

СХЕМИ ТИПОВИХ ЛАНДШАФТІВ

Балка

Балка складна з розгалуженим верхів'ям, крутими еродованими схилами, заболоченим днищем, із середньо- й сильнозмитими чорноземними та опідзоленими грунтами, під різнотравно-злаковими луками

Днище балки з донним урізом, місцями заболочене, з різнотравно-осоковою та луково-болотяною рослинністю, на лучно-чорноземних, іноді лучно-болотяних, солонцюватих грунтах, на лесовидних суглинках під сіножатями

Схили балки круті, розчленовані вимоїнами та ярами, із різнотравно-злаковою та рідкою чагарниковою рослинністю, із середньо- і сильнозмитими чорноземними і опідзоленими грунтами, на лесовидних суглинках, під вигонами.

Западина

Западина, іноді заповнена водою, з лучною галофітною і болотяно-вологотравною рослинністю на лучно-чорноземних солонцюватих грунтах і солодях болотяних, на лесовидних суглинках, під сіножатями та вигонами

Зсув

Зсув на крутому схилі ріки із задернованою дрібногорбистою поверхнею

Річка

Горизонталі
а) основні
б) додаткові

Яри та вимоїни

Луки

Луки вологі

Вигін

Чагарники

Болотяна рослинність

Болота

ЛАНДШАФТНИЙ ПРОФІЛЬ ПО ЛІНІЇ А Б

(Лозова–Приколотне)

Масштаби: горизонтальний 1 : 1 000 000 (в 1 см–10 км)
вертикальний 1 : 5 000 (в 1 см–50 м)

Вік порід подано на стор. 7

Рослинність

Сільськогосподарські землі на місці різнотравно-типчаково-ковилових степів

Заплавні луки

Байрачні дубові ліси

Соснові і широколистяно-соснові ліси

Сільськогосподарські землі на місці лучних степів

Грунти

Чорноземи звичайні

Темно-сірі і сірі лісові

Чорноземи типові

Алювіально-лучні і чорноземно-лучні

Чорноземи опідзолені

Геологія

Геологічні системи

N неогенова

P палеогенова

K крейдяна

J юрська

Літологічний склад порід

суглинки

глина

пісок

мергелі

Сільськогосподарські угіддя

рілля

сіножать

вигін

ліс

лісосмуга

Богодухів
Краснокутськ
Золочів
Дергачі
ХАРКІВ
Вовчанськ
Печенізьке вдсх.
Великий Бурлук
Валки
Чугуїв
Нова Водолага
Зміїв
Дворічна
Шевченкове
Куп'янськ
Червонооскільське вдсх.
оз. Лиман
Балаклія
Борова
Первомайський
Красноград
Кегичівка
Зачепилівка
Сахновщина
Ізюм
Краснопавлівське вдсх.
Орільське вдсх.
Лозова
Близнюки
Барвінкове

Природно-заповідний фонд

Державні заказники

- ландшафтні
- лісові
- ботанічні
- зоологічні
- ентомологічні

Державні пам'ятки природи

- комплексні
- ботанічні
- гідрологічні

Гомольшанський природний парк (проектований)

Ботанічний сад

Зоологічний парк

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва

Заповідні урочища

Примітка. Об'єкти природно-заповідного фонду республіканського значення виділені червоним кольором, місцевого значення — синім

Охорона земель

Заходи по боротьбі з несприятливими природними процесами та явищами

- садіння полезахисних лісових смуг
- садіння дерев і кущів на пісках
- садіння захисних насаджень на ярах
- дренаж зсувів

Меліорація земель

Масові заходи по боротьбі із зсувами, ярами, змивом грунтів, розріджувальне зрошення, раціональне використання земель у сільському господарстві в межах лісостепової зони

Заходи по боротьбі з ерозією, затримання води в грунті, зрошення полів, раціональне використання земель в сільському господарстві в межах степової зони

Вапнування грунтів

Гіпсування грунтів

Заходи по оптимізації порушених земель

Рекультивація земель, порушених відкритим добуванням корисних копалин і відвалами відпрацьованих порід

Охорона земель від сміття

сміттєспалювальний завод

Охорона вод

Заходи, спрямовані на покриття дефіциту водних ресурсів

Створення водосховищ

Будівництво каналів перекинення стоку

Заходи по підтримці сприятливого стану водоймищ

- розчистка русел
- залуження заплав
- садіння дерев у водоохоронних зонах

Охорона боліт, як унікальних природних об'єктів

Охорона підземних вод лікувально-питного значення

Раціональне водопостачання і очищення вод від забруднення у промисловому й комунальному господарстві

Охорона атмосферного повітря

Заходи по поліпшенню якості атмосферного повітря (планування і озеленення міст)

Удосконалювання технології виробництва, очищення і уловлювання викидів промислових підприємств

Пункти спостереження за якістю атмосферного повітря

Охорона рослинності

Догляд за лісом, лісовідтворення, захист від пожеж й комах-шкідників

Упорядкування лісів в „зелених зонах" міст

Захист рослин від комах-шкідників

садів

полів

Охорона тварин

Місця найбільш посиленої охорони мисливських звірів й рибних запасів

Примітка. Рослини й тварини, занесені в „Червону книгу Української РСР" та „Червону книгу СРСР" *див. на стор. 18*

Масштаб 1:1 000 000



Масштаб 1:1 000 000

ТРУДОВІ РЕСУРСИ

Масштаб 1:4 000 000



Питома вага працездатного населення в загальній кількості населення (у процентах)

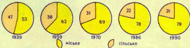
- понад 58
- 54–58
- 50–54
- менше 50

РОЗПОДІЛ РОБІТНИКІВ І СЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ЗАЙНЯТІ У НАРОДНОМУ ГОСПОДАРСТВІ ПО ГАЛУЗЯМ В 1986 р. (у процентах)

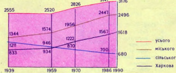


- у промисловості і будівництві
- у сільському господарстві
- на транспорті і зв'язку
- у торгівлі, громадському харчуванні, матеріально-технічному постачанні і збуті
- в охороні здоров'я, фізкультурі та соціальному забезпеченні
- у народній освіті
- у науці та науковому обслуговуванні
- у житлово-комунальному господарстві і побутовому обслуговуванні населення
- в інших галузях

СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ ОБЛАСТІ (у процентах)



ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ОБЛАСТІ І м. ХАРКОВА (тис. чоловік)



Чисельність населення в міських поселеннях (чоловік; на 1.01.1990 р.)

- (м. Харків)
- 50 000–100 000
- 25 000–50 000
- 10 000–25 000
- менше 10 000

- Міста
- Селища міського типу

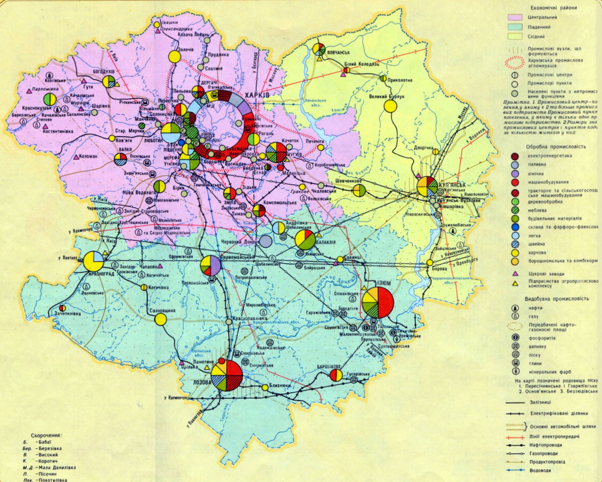
Густота сільського населення за районами (кількість жителів на 1 кв. км на 1. 01. 1987 р.)

- понад 35
- 30–35
- 25–30
- 20–25
- менше 20

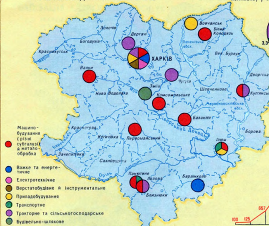
Середня густота сільського населення – 22 чол. на 1 кв. км

Скорочення: Б. – Березівка, В. – Високий

Масштаб 1:1 000 000

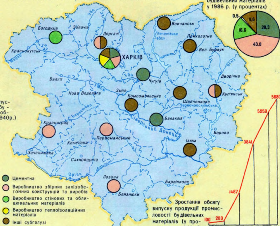

Економічні райони
Центральний
Південний
Східний
Промислові вузли, що формуються
Харківська промислова агломерація
Промислові центри
Промислові пункти
Населені пункти з непромисі вими функціями
Примітка. 1. Промисловий центр–по лення, у якому є 2 та більше промисл вих підприємств. Промисловий пункт поселення, у якому є тільки одне пр мислове підприємство. 2. Розміри зна промислових центрів і пунктів подо за кількістю жителів у них
Обробна промисловість
електроенергетика
паливна
хімічна
машинобудування
тракторне та сільськогоспод ське машинобудування
деревообробна
меблева
будівельних матеріалів
скляна та фарфоро-фаянсова
легка
швейна
харчова
борошномельна та комбікорм
Цукрові заводи
Підприємства агропромислово комплексу
Видобувна промисловість
нафти
газу
Передбачені нафто-газоносні площі
фосфоритів
вапняку
піску
глини
мінеральних фарб
На карті позначені родовища піску
1. Пересічнянське і Гаврилівське
2. Основ'янське 3. Безлюдівське
Залізниці
Електрифіковані ділянки
Основні автомобільні шляхи
Лінії електропередачі
Нафтопроводи
Газопроводи
Продуктопровід
Водоводи
Скорочення:
Б. – Бабаї
Бер. – Березівка
В. – Високий
К. – Коротич
М. Д. – Мала Данилівка
П. – Пісочин
Пок. – Покотилівка
ХАРКІВ
ІЗЮМ
КУП'ЯНСЬК
ЛОЗОВА
КРАСНОГРАД
БАЛАКЛІЯ
ЧУГУЇВ
ВОВЧАНСЬК
БОГОДУХІВ
ВАЛКИ
ЛЮБОТИН
ДЕРГАЧІ
МЕРЕФА
ЗМІЇВ
БАРВІНКОВЕ
Масштаб 1:1 000 000

МАШИНОБУДІВНИЙ КОМПЛЕКС

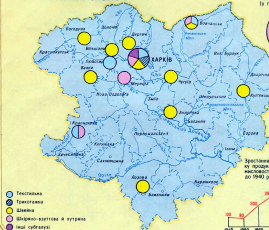




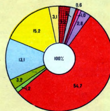
ПРОМИСЛОВІСТЬ БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ



ЛЕГКА ПРОМИСЛОВІСТЬ

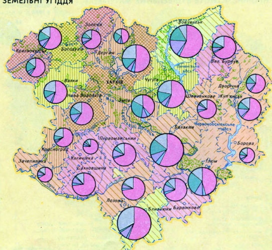






Масштаб 1:2 000 000

ЗЕМЕЛЬНІ УГІДДЯ



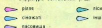
Площа земельних угідь за районами (у тис. га)



Питома вага сільськогосподарських угідь у загальній земельній площі за районами (у процентах)



Структура земельних угідь

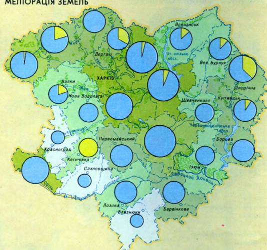


Якісна оцінка грунтів за районами (у балах)



Грунти оцінені за шкалою, де за 100 балів прийнято грунти з найвищою урожайністю зернових культур
Ціна 1 бала – 0,42 ц/га

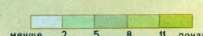
МЕЛІОРАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ

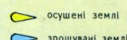


Площі меліорованих земель за районами (у тис. га)

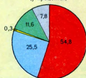


Ступінь меліоративного освоєння орних земель (відношення зрошуваних земель до орних; у процентах)



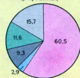


СТРУКТУРА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ОБЛАСТІ
(у процентах)





СТРУКТУРА ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ ОБЛАСТІ
(у процентах)





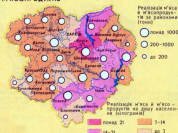
ПЛОЩІ МЕЛІОРОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ
(у тис. га)



Масштаб 1:2 000 000

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

РЕАЛІЗАЦІЯ М'ЯСА Й М'ЯСОПРОДУКТІВ



РЕАЛІЗАЦІЯ МОЛОКА І МОЛОКОПРОДУКТІВ



РЕАЛІЗАЦІЯ ОВОЧІВ



ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

ОСНОВНІ ВИРОБНИЧІ ФОНДИ КОЛГОСПІВ Й РАДГОСПІВ



ТРУДОВІ РЕСУРСИ КОЛГОСПІВ Й РАДГОСПІВ

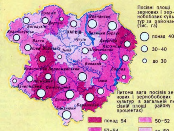


ЕНЕРГООЗБРОЄНІСТЬ КОЛГОСПІВ Й РАДГОСПІВ

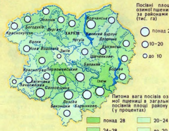


ВИРОБНИЦТВО ОКРЕМИХ ВИДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

ПОСІВИ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР



ПОСІВИ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ



ПОСІВИ СОНЯШНИКА

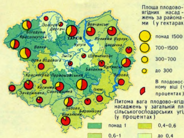


Масштаб 1:4 000 000

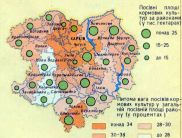
КАРТОПЛЯ Й ОВОЧІ



ПЛОДОВО-ЯГІДНІ НАСАДЖЕННЯ



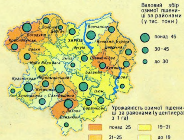
КОРМОВІ КУЛЬТУРИ



ВИРОБНИЦТВО ЗЕРНА



ВИРОБНИЦТВО ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ



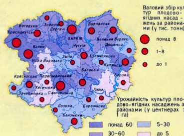
ВИРОБНИЦТВО СОНЯШНИКА



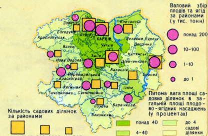
ВИРОБНИЦТВО КАРТОПЛІ Й ОВОЧІВ



ВИРОБНИЦТВО ПРОДУКЦІЇ САДІВНИЦТВА



КОЛЕКТИВНЕ САДІВНИЦТВО



Масштаб 1:4 000 000

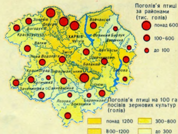
ПОГОЛІВ'Я ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ



ПОГОЛІВ'Я СВИНЕЙ



ПОГОЛІВ'Я ПТИЦІ



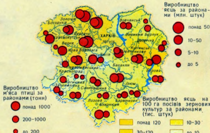
ВИРОБНИЦТВО ЯЛОВИЧИНИ



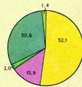
ВИРОБНИЦТВО СВИНИНИ



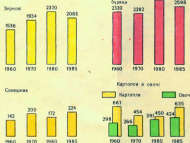
ВИРОБНИЦТВО ЯЄЦЬ Й М'ЯСА ПТИЦІ



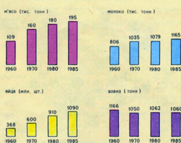
СТРУКТУРА ПОСІВНИХ ПЛОЩ ОБЛАСТІ В 1985 р. (у процентах)



ВАЛОВИЙ ЗБІР ОСНОВНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР (тис. тонн)

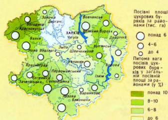


ВИРОБНИЦТВО ОСНОВНИХ ВИДІВ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА



Масштаб 1:4 000 000

ПОСІВИ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ



Посівні площі цукрових буряків за районами (тис. га)
- понад 6
- 4–6
- до 4

Питома вага посівів цукрових буряків у загальній посівній площі за районами (у %)
- понад 10
- 8–10
- 6–8
- до 6

ВИРОБНИЦТВО ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ



Валовий збір цукрових буряків за районами (тис. центнерів)
- понад 150
- 100 –150
- до 100

Урожайність цукрових буряків (центнерів з га)
- понад 250
- 200–250
- 150–200
- до 150

ЗАГОТІВЛЯ І ПЕРЕРОБКА ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ



Примітка. Господарства Зачепилівського району відправляють цукрових буряків на Губинихський цукровий комбінат (Дніпропетровська область)

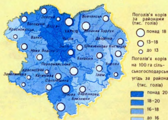
Заготівельн пункти

Заготівля ровних буря за районам (тис. тонн)
- 7–15
- 1–7

Виробнича тужність ц рових заво (тис. тонн рік)
- понад
- 100–20
- до 100

Сировинні зон приємств по робці цукров буряків

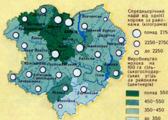
МОЛОЧНЕ СТАДО



Поголів'я корів за районами (тис. голів)
- понад 18
- 13–18
- до 13

Поголів'я корів на 100 га сільськогосподарських угідь за районами (тис. голів)
- понад 20
- 18–20
- 16–18
- до 16

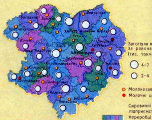
ВИРОБНИЦТВО МОЛОКА



Середньорічний надій від однієї корови за районами (кілограмів)
- понад 2750
- 2250–2750
- до 2250

Виробництво молока на 100 га сільськогосподарських угідь за районами (центнерів)
- понад 550
- 450–550
- 350–450
- до 350

ЗАГОТІВЛЯ І ПЕРЕРОБКА МОЛОКА



Заготівля мо за районам (тис. тонн)
- 4–7
- 2–4

Молокозаво
Молочні це

Сировинні з підприємств переробці м лока

ТВАРИННИЦТВО

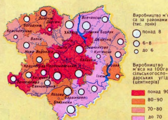


Поголів'я худоби і птиці на 100 га сільськогосподарських угідь (тис. умов. голів)
- понад 200
- 175–200
- 150–175
- до 150

Поголів'я худоби і птиці за районами (тис. умов. голів)
- понад 60
- 40–60
- до 40

- велика рогата худоба
- свині
- вівці
- птиця

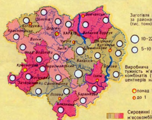
ВИРОБНИЦТВО М'ЯСА



Виробництво м'яса за районами (тис. тонн)
- понад 8
- 6–8
- до 6

Виробництво м'яса на 100га сільськогосподарських угідь (центнерів)
- понад 90
- 80–90
- 70–80
- до 70

ЗАГОТІВЛЯ І ПЕРЕРОБКА М'ЯСА

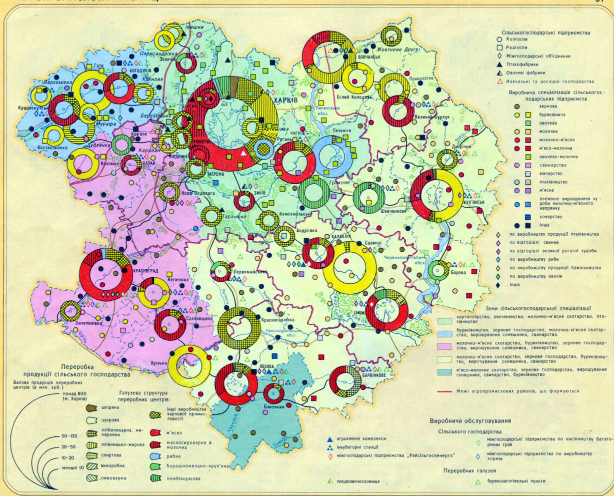


Заготівля м' за районами (тис. тонн)
- 10–22
- 5–10

Виробнича по тужність м'ясо комбінатів (ти центнерів на
- понад 1
- до 1

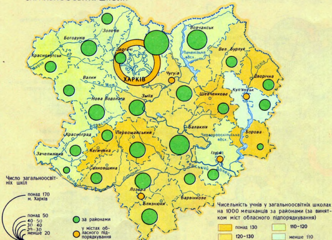
Сировинні зо м'ясокомбіна

Масштаб 1:4 000 000

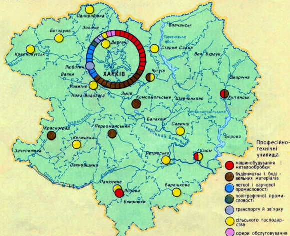


Масштаб 1:1 000 000

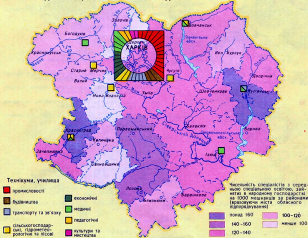
ЗАГАЛЬНООСВІТНІ ШКОЛИ



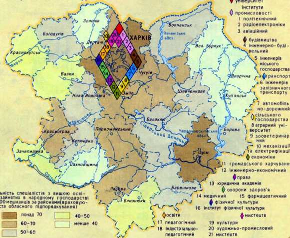
ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНІ УЧИЛИЩА



СЕРЕДНІ СПЕЦІАЛЬНІ УЧБОВІ ЗАКЛАДИ

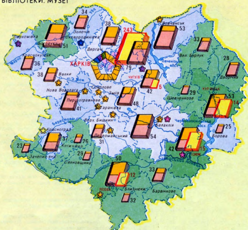


ВИЩІ УЧБОВІ ЗАКЛАДИ



Масштаб 1:2 000 000

БІБЛІОТЕКИ. МУЗЕЇ



Кількість масових бібліотек

51 у районах

15 у містах обласного підпорядкування

Книжковий фонд бібліотек (тис. примірників)



 у районах

 у містах обласного підпорядкування

у міських поселеннях

у сільських населених пунктах

Кількість книг і журналів у масових бібліотеках на 1 мешканця за районами (без міст обласного підпорядкування)

 понад 20

 13–20

 10–13

 до 10

Музеї

 історичні

краєзнавчі

історико-краєзнавчі

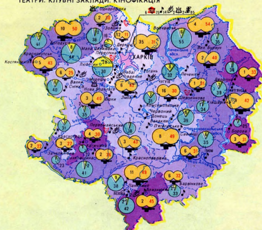
літературно-меморіальні

художні

 природознавства

Примітка. На карті показані державні музеї та музеї на громадських засадах, що мають звання народних

ТЕАТРИ. КЛУБНІ ЗАКЛАДИ. КІНОФІКАЦІЯ



 Театри державні

 Театри народні

Кількість клубних закладів (за районами)



 у міських поселеннях

 у сільських населених пунктах

 у Харкові

 Дитячі музичні школи

 Дитячі художні школи

 Дитячі школи мистецтв

 Кількість театрів, шкіл (понад 1)

Кількість кіноустановок

(за районами)



5 міських

60 сільських

 у Харкові

на 10 000 мешканців за районами (крім м. Харкова)

 понад 14

 11–14

8–11

5–8

до 5

Масштаб 1:2 000 000

Рекомендовані туристські пішохідні маршрути для школярів

І-ї категорії складності (протяжність 130 км, тривалість 6–8 днів)

- Партизанськими стежками. Вовчанськ–Стариця–Верх. Салтів–Стар. Салтів–Печеніги–Кочеток–Чугуїв–Есхар – Мохнач–Зміїв
- По Сіверському Дінцю. Зміїв–Гайдари–Коропове–Червоний Донець–Мілова–Залиман–Чепіль–Петрівське – Гаражівка Перша–Ізюм
- Вздовж Червонооскільського водосховища. Куп'янськ–Куп'янськ-Вузловий–Богуславка–Піски-Радьківські–Червоний Оскіл–Слов'яногірськ (Дон. обл.)–Кам'янка–Ізюм

3-го ступеню складності (протяжність 75 км, тривалість 7–8 днів)

- До пам'яток садово-паркової архітектури. Богодухів–Кручик–Городнє–Володимирівка–Мурафа–Краснокутськ–Пархомівка
- По долині р. Уда. Харків–Покотилівка–Бабаї–Хорошеве–Безлюдівка–Васищеве–Введенка–Есхар–Чугуїв
- Вздовж р. Мож. Ков'яги–Валки–Стара Водолага–Рокитне – Мерефа–Чемужівка–Зміїв

2-го ступеню складності (протяжність 50 км, тривалість 4–6 днів)

- По місцях бойової слави. Зміїв–Коропове–Вел. Гомільша–Таранівка – Соколове–Мерефа
- На батьківщину мандрівника Є.П.Ковалевського. Дергачі–Польова – Пересічна–Вільшани–Ярошівка–Стар. Мерчик–Огульці
- На північ від Харкова (кільцевий). Харків–Руська Лозова–Малі Проходи–Руські Тишки–Циркуни–р. Очеретянка–Харків

1-го ступеню складності (протяжність 30 км, тривалість 3–4 дні)

- Вздовж Української укріпленої лінії XVIII ст. Красноград–Леб'яже–Зачепилівка–Залінійне–р. Оріль–Бузівка (Дніпропетровська обл.)
- Нововодолазький. Коротич–Буди–Рокитне–Стара Водолага–Нова Водолага
- По берегу р. Мож. Мерефа–Чемужівка–Левківка

Умовні позначення

- Харківське обласне дочірнє підприємство „Харківтурист" Українського акціонерного товариства „Укрпрофтур".
- Бюро подорожей та екскурсій
- Туристський клуб
- Обласна станція юних туристів
- Районні станції юних туристів (на громадських засадах)
- Туристські бази і готелі
- Численні визначні місця
- Пам'ятники і пам'ятні місця, пов'язані з іменами видатних людей
- Пам'ятники героям громадянської війни
- Пам'ятники і пам'ятні місця, пов'язані з подіями Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.
- Військово-історичні пам'ятники
- Пам'ятники піонерам-героям
- Музеї
- Архітектурні пам'ятки
- Залишки фортець Української укріпленої лінії XVIII ст.
- Археологічні пам'ятки
- Парки і дендропарки
- Цікаві об'єкти природи
- Інші екскурсійні об'єкти
- 1655 Дати першої згадки населених пунктів у літературних джерелах

Масштаб 1:1 000 000

БАБАЇ Б-2. Меморіальна дошка на будинку, в якому в 1774 р. жив і працював український філософ, поет і просвітитель Г.С.Сковорода.

БАКШЕЇВКА А-4. Батьківщина російського письменника-драматурга К.А.Треньова (1876–1945); встановлена меморіальна дошка на честь письменника.

БАЛАКЛІЯ В-3. Музей історії району. Батьківщина української співачки О.А.Петрусенко (1900–1940).

БАРВІНКОВЕ Г-4. Музей історії району. Геологічна пам'ятка: розріз палеогенових відкладів на правому березі річки Сухий Торець. Успенська церква, XIX ст.

БІРКИ В-2. Дослідне господарство Українського науково-дослідного інституту птахівництва.

БЛИЗНЮКИ Г-3. Пам'ятник на могилі Героя Радянського Союзу П.Т.Ткаченка, 1946 р. Музей історії району.

БОГОДУХІВ Б-2. Батьківщина українського кінорежисера В.І.Івченка (1912–1972).

БОРОВА В-5. Пам'ятник на батьківщині Героя Радянського Союзу В.С.Колесника, який повторив в бою з японськими мілітаристами в 1945 р. подвиг Олександра Матросова. Музей історії району.

ВАЛКИ Б-2. Стела з барельєфом П.А.Грабовського у пам'ять про революційну діяльність поета під час відбуття солдаччини у Валках в 1885–1886 рр. Пам'ятник П.А.Грабовському. Батьківщина математика А.Ф.Павловського (1789–1857) і українського письменника П.І.Панча (1891–1978). Пам'ятник воїнам Степового фронту, які визволили Валківський район від німецько-фашистських загарбників. Народний музей історії району. Дендропарк.

ВАСИЛІВКА А-4. Ансамбль садибних будівель, XIX ст.

ВАСИЩЕВЕ Б-3. Пам'ятник Герою Радянського Союзу С.М.Орєшкову, який закрив своїми грудьми амбразуру фашистського дзоту в 1943 році.

ВЕЛИКА ГОМІЛЬША В-3. Городище скіфського часу, IV–III ст.ст. до н. е. Мальовничі місця з різноманітною лісовою та трав'янистою рослинністю, багатим тваринним світом, геологічними відслоненнями.

ВЕЛИКИЙ БУРЛУК Б-4. Меморіальна дошка на будинку, в якому жив Г.С.Сковорода-український філософ, поет і просвітитель. Музей історії району. Садибний комплекс, XIX ст.

ВЕРХНІЙ БИШКИН В-3. Пам'ятник уродженцю села Герою Радянського Союзу П.М.Касінову, який загинув в 1945 р. Народний музей історії села.

ВЕРХНІЙ САЛТІВ Б-3. Салтівське городище і могильник, VIII–X ст.ст.

ВОВЧАНСЬК А-4. Меморіальні дошки на будинку, в якому в 1917–1919 рр. знаходились Вовчанський повітовий партійний комітет і Рада робітничих, селянських і солдатських депутатів, і на будинку, в якому у 1907–1909 рр. працював викладачем письменник-драматург К.А.Треньов. Батьківщина українського письменника Олеся Досвітнього (О.Ф.Скрипаля, 1891–1934). Народний музей історії району. Городище салтівської культури VIII–X століть. Геологічна пам'ятка-крейдяні відслонення з окам'янілостями в мальовничих кручах берега р. Вовчої.

ВОЛОДИМИРІВКА Б-1. Спаська церква, поч. XX ст. Наталїївський парк, XIX ст.

ГАВРИЛІВКА Д-3. Батьківщина української художниці і педагога М.Д.Раєвської-Іванової (1840–1912), яка заснувала в Харкові першу в Росії школу живопису для дітей (згодом-художнє училище).

ГАЙДАРИ В-3. Геологічні пам'ятки на правому березі р. Сіверський Донець: ступінчастий зсув на схилі гори Монастирської, відслонення в обривах гори Городищенської. Біологічна станція Харківського університету, 1914. Городище часів Київської Русі (XI–поч. XIII ст.ст.)

ГАРАЖІВКА-ПЕРША Г-4. Геологічна пам'ятка: відслонення на правому березі р. Береки з відбитками флори верхнього тріасу в давньоозерних глинах.

ГОРОДНЄ Б-1. Пам'ятний знак на честь перемоги російських військ над шведськими військами у лютому 1709 року, архітектурна пам'ятка „Співаючі тераси", XIX ст. Городища, V–III ст.ст. до н. е. та VI–VII ст.ст.

ГУСИНКА Б-4. Тут у 80-ті роки XVIII ст. жив Г.С.Сковорода. Кімната-музей, меморіальна дошка на честь українського філософа, поета і просвітителя.

ДАНИЛІВКА Г-4. Батьківщина російського та українського письменника Г.П.Данилевського (1829–1890).

ДЕРГАЧІ Б-2. Батьківщина одного з керівників повстання на броненосці „Потьомкін" у 1905 р. П.М.Матюшенка (1879–1907). Пам'ятник герою.

ЗАЛІНІЙНЕ Г-1. Залишки Федорівської і Козловської фортець Української укріпленої лінії, XVIII ст. Давні кургани.

ЗЕЛЕНИЙ КОЛОДЯЗЬ Б-3. Пороги на річці Роганці. Збереглися ділянки степової рослинності (ковили, гіацинтів).

ЗМІЇВ В-3. Меморіальна дошка на будинку, в якому у 1918–1919 рр. знаходився Зміївський повітовий комітет РКП(б). Батьківщина двічі Героя Радянського Союзу З.К.Слюсаренка (1907–1987). Встановлено бюст героя. Численні археологічні пам'ятки. Залишки Зміївської фортеці, 1658 р. (підземні ходи, фортечні вали).

ЗОЛОЧІВ А-2. Пам'ятник на місці бою залізничників з денікінцями в 1919 р. Меморіал в пам'ять про Героїв Радянського Союзу О.І.Матлаєва, Т.І.Світличного, П.Г.Стрижака, О.М.Чалого та інших уродженців Золочівського району, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

ІВАНІВКА Б-5. Батьківщина видатного російського і українського біолога І.І. Мечнікова (1845–1916).

ІЗЮМ Г-4. Будинки, пов'язані з боротьбою за встановлення Радянської влади в місті в 1917 р. Пам'ятники: на братських могилах героїв громадянської та Великої Вітчизняної воєн; генерал-лейтенанту бронетанкових військ П.В.Волоху, який загинув у 1943 році під час звільнення міста від фашистських окупантів. Батьківщина двічі Героя Радянського Союзу А.К.Недбайла (нар. у 1923 році). Встановлено бюст героя. Батьківщина українського художника С.І.Васильківського (1854–1917). Краєзнавчий музей, планетарій. Преображенський собор, 1648 р., Миколаївська і Всіхсвятська церкви, поч. XIX ст. Місце битви дружини Володимира Мономаха з половцями в 1111 р. Місце розташування дружини Ігоря, князя новгород-сіверського, в 1185 р. Поблизу міста-геологічні відслонення крейдового і юрського періодів з окам'янілостями та мальовнича гора Кремінець.

КАМ'ЯНКА Г-4. Могила декабристів В.Д.Вольховського і І.В.Малиновського, XIX ст. Неподалік (колишнє село Вікніно) знаходиться могила декабриста А.Є.Розена. Поселення, 2–1 тис. до н. е., урочище „Бондариха". Геологічні пам'ятки по берегах річки Греківки: палеокарст, відслонення юрських і тріасових порід з окам'янілостями.

КАТЕРИНІВКА Г-3. Тут жив і працював двічі Герой Соціалістичної Праці, новатор колгоспного виробництва Г.С.Могильченко (1900–1976). Встановлено бюст героя.

КЕГИЧІВКА Г-2. Батьківщина А.Н.Пахущого-матроса, учасника повстання на броненосці „Потьомкін" в 1905 р., згодом-голови Кегичівського повітового ревкому. Музей історії району.

КОЛОМАК Б-1. Городище і кургани скіфських часів, І тис. до н. е.

КОРОБОЧКИНЕ Б-3. Будівлі волосної управи, XIX ст.

КОРОПОВЕ В-3. Городище салтівської культури, VIII–Xст.ст. Рештки Миколаївського монастиря, XVIIст. На південь від села-Козача гора-пам'ятка природи. Одне з найбільш мальовничих місць на Сіверському Дінці.

КОРОТИЧ Б-2. Меморіал в пам'ять про красногвардійців, що загинули в 1918 р. в боротьбі з австро-германськими окупантами, і радянських воїнів, які віддали життя за визволення селища в роки Великої Вітчизняної війни.

КОЧЕТОК Б-3. Пам'ятник на могилі професора Московського університету М.Я.Грота. Музей води. Церква, XIX ст. Поселення, 5-4 тис. до н. е., VI–IV ст.ст. до н. е., 1 ст. н. е.

КРАСНОГРАД В-1. Меморіальна дошка на будівлі, в якій у 1918–1919 рр. працював ревком Костянтиноградського повіту. Пам'ятник на могилі його першого голови С.С.Щучки, який загинув у 1919 році. Меморіали: в пам'ять про 96 червоноармійців-естонців, які загинули в 1920 році; в пам'ять про жителів міста, розстріляних гітлерівцями у 1941 р. Стела на могилі українського художника П.Д.Мартиновича (1856–1933). Батьківщина українських письменників Л.С.Первомайського (1908–1973), Леоніда Зимнього (Л.Я.Писаревського, 1907–1942). Краєзнавчий музей, планетарій. Рештки Бєльовської фортеці Української укріпленої лінії, XVIII ст.

КРАСНОКУТСЬК Б-1. Батьківщина українського письменника М.О.Дашкієва (1921–1976). Музей історії району. Дендропарк, XIX ст.

КРИШТОПІВКА Д-3. Батьківщина українського палеоботаніка академіка А.М.Криштофовича (1885–1953).

КРУЧИК Б-1. Батьківщина українського вченого, винахідника, засновника Харківського університету В.Н.Каразіна (1773–1842).

КУП'ЯНСЬК В-5. Обеліск на могилі героя громадянської війни командира бронепоїзда №3 „Власть Совєтам" Л.Г.Мокієвської (1896–1919), пам'ятник Герою Радянського Союзу Н.Ф.Хімушину, що загинув в 1943 р. Батьківщина українського актора і режисера С.О.Глазуненка (1869–1934), хіміка і фармацевта М.А.Валяшка (1871–1955). Музей історії району.

ЛОЗОВА Г-3. Меморіал на честь героїв громадянської та Великої Вітчизняної воєн. Народний музей історії району.

ЛЮБОТИН Б-2. Меморіальна дошка на будівлі вокзалу, присвячена збройному повстанню робітників-залізничників і селян в грудні 1905 р. Батьківщина радянського партійного і державного діяча О.К.Сербиченка (1890–1938), українського скульптора Ф.П.Балавенського (1865–1943). Ансамбль садибних будівель, XIX ст. Парк зі ставками, XIX ст. Городище VI – V ст. до н.е. Поселення, VI–V ст. до н. е. Давні кургани.

МАЛИЖИНЕ А-2. Ансамбль садибних будівель XVIII–XIX ст. : садибний дім, флігель, церква.

МАРТОВЕ Б-4. Пам'ятник піонеру-герою Павлику Піддубному, який загинув, рятуючи групу радянських розвідників в роки Великої Вітчизняної війни.

МЕЛИХІВКА В-2. Обеліск на місці загибелі в 1943 році Героя Радянського Союзу капітана К.М.Курячого.

МЕРЕФА Б-2. Пам'ятний знак Герою Радянського Союзу С.П.Зоріну, який загинув у 1943 році. Різдвяна церква, XIX ст.

МЕЧНІКОВЕ Б-5. Тут пройшли дитячі роки біолога І.І.Мечнікова.

МИКОЛАЇВКА Г-2. Батьківщина одного з організаторів партизанського руху на Україні під час Великої Вітчизняної війни М.М.Попудренка (1906–1943).

МІЛОВА В-3. Сіверське городище, IV–III ст. до н. е. Мальовнича ділянка р. Сіверський Донець-„зелений тунель", утворений зімкнутими кронами дерев.

МОХНАЧ В-3. Городище салтівської культури, VIII–X ст.

МУРАФА Б-1. Батьківщина українського кобзаря І.І.Кучугури-Кучеренка (1878–1943).

НОВА ВОДОЛАГА В-2. Народний музей історії району. Церква, XIX ст. Давні кургани.

ОЛЕКСАНДРІВКА А-2. Пам'ятник піонеру-герою Вані Васильченку, який загинув у 1932 р.

ОЛЕКСІЇВКА Б-1. Батьківщина українського поета І.І.Неходи (1910–1963).

ПАВЛІВКА-ДРУГА Г-3. Пам'ятники на могилах радянських воїнів і українського письменника Олекси Десняка (О.Г.Руденка), загиблих в боротьбі з німецько-фашистськими окупантами в роки Великої Вітчизняної війни. Залишки Слобідської фортеці Української укріпленої лінії, XVIII ст.

ПАРХОМІВКА Б-1. Народний художній музей. Покровська церква, XIX ст., садибний дім, XIX ст.

ПЕРВОМАЙСЬКИЙ В-3. Пам'ятник на могилі Героя Радянського Союзу генерал-майора В.О.Копцова, який загинув під час визволення селища в 1943 році. Народний музей історії району.

ПЕТРІВСЬКЕ Г-4. Рештки Петрівської фортеці Української укріпленої лінії, XVIII ст. Геологічна пам'ятка: Петрівський соляний тектонічний купол з виходами порід кам'яновугільного періоду.

ПЕЧЕНІГИ Б-4. Батьківщина польського живописця Г.І.Семирадського (1843–1902). Історико-краєзнавчий музей. Поселення, V–III ст.ст. до н. е., Ново-Бєлгородський централ, XIX ст.

ПОКОТИЛІВКА Б-2. Донецьке городище, VIII–XII ст.

ПРИКОЛОТНЕ Б-4. Батьківщина Героя Радянського Союзу К.Ф.Ольшанського (1915–1944), який очолив морський десант при визволенні Миколаєва в 1944 р. Пам'ятник герою.

ПРИШИБ В-3. Пам'ятник на могилі російського і українського письменника Г.П.Данилевського (1829–1890).

РОКИТНЕ Б-2. Частково збереглась садиба-палац, XVIII ст., Миколаївська церква, XIX ст.

САВИНЦІ В-4. Геологічні відслонення палеогенових пісків з окрем'янілою деревиною.

СКОВОРОДИНІВКА Б-2. Тут провів останні роки життя і похований Г.С.Сковорода. Пам'ятник і літературно-меморіальний музей Г.С.Сковороди.

СОКОЛОВЕ В-2. 8 березня 1943 року тут вперше вступив у бій проти німецько-фашистських загарбників І-й окремий чехословацький батальйон під командуванням Л.Свободи. Меморіал у пам'ять про бойову співдружність радянських і чехословацьких воїнів у роки Великої Вітчизняної війни. Музей радянсько-чехословацької дружби.

СОЛОНИЦІВКА Б-2. Пам'ятний знак на місці командного пункту Маршала Радянського Союзу І.С.Конєва, звідки в серпні 1943 року було віддано наказ на визволення штурмом м. Харкова.

СТАРИЙ МЕРЧИК Б-2. Ансамбль садибних будівель, XVIII ст.: палац, будинок прислуги, флігель, парк.

ТАРАНІВКА В-2. Пам'ятники на могилах радянських воїнів і 19-ти Героїв Радянського Союзу-бійців взводу гвардії лейтенанта П.М.Широніна, які загинули в 1943 році. Пам'ятний знак на місці подвигу гвардійців-широнінців. Народний музей бойової Слави гвардійців-широнінців. Батьківщина двічі Героя Соціалістичної Праці, селекціонера, академіка В.С.Пустовойта (1886–1972).

ХОРОШЕВЕ Б-3. Рештки городища, VIII–XIII ст. Монастир, XIX ст.

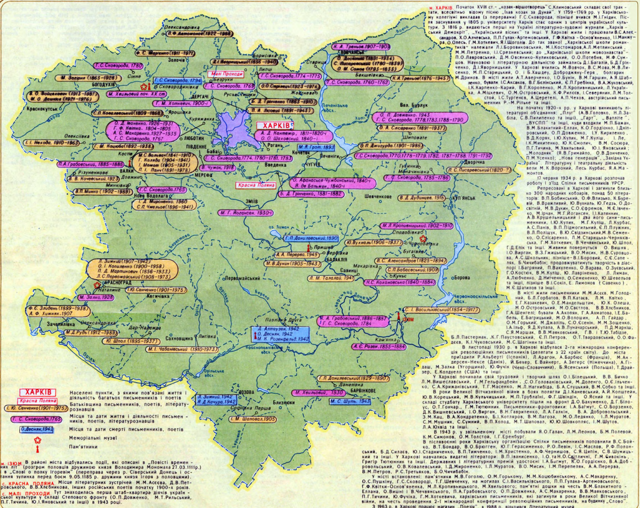
ЧЕРВОНИЙ ОСКІЛ Г-4. Пам'ятний знак на місці Цареборисівської фортеці, заснованої в 1599 р. для захисту південних кордонів Російської держави. В 1670 році фортеця була одним з центрів селянської війни під проводом Степана Разіна. Геологічна пам'ятка: Червоноoскільський соляний тектонічний купол; в товщі порід зустрічаються окрем'янілі стовбури дерев кам'яновугільного періоду.

ЧУГУЇВ Б-3. Батьківщина російського художника І.Ю.Рєпіна (1844–1930). Пам'ятник художнику. Художньо-меморіальний музей І.Ю.Рєпіна. Батьківщина українського живописця і скульптора І.Г.Рашевського (1849–1921) та керівника збройного повстання саперів у Києві в 1905 році Б.П.Жаданівського (1885–1918). Покровський собор, XIX ст., Преображенська церква, XIX ст. Городища скіфського періоду і часів Київської Русі.

ШАРІВКА Б-1. Садиба, XIX ст.: палац, будинок варти, будівля господарського двору, будинок лісника, парк.

ШЕВЧЕНКОВЕ В-4. Меморіальний комплекс у пам'ять про радянських воїнів, які полягли в роки Великої Вітчизняної війни. Пам'ятник Т.Г.Шевченку.

ЯРОШІВКА Б-2. Батьківщина мандрівника-дослідника Є.П.Ковалевського (1809–1868).



м. ХАРКІВ. Початок XVIII ст. – „козак-віршотворець" С.Климовський складає свої трактати, всесвітньо відому пісню „Їхав козак за Дунай". У 1759–1769 рр. у Харківському колегіумі викладав (з перервами) Г.С.Сковорода, пізніше вчився М.І.Гнідич. Після заснування у 1805 р. університету Харків стає одним з центрів української культури. З 1816 р. видаються перші на Україні літературно-художні журнали „Харківський Демокріт", „Український вісник" та інші. У Харкові жили і працювали В.С.Александров, Х.О.Алчевська, П.П.Гулак-Артемовський, Г.Ф.Квітка - Основ'яненко, І.І.Манжура, О.Олесь, Г.М.Хоткевич, Я.І.Щоголів. До так званої „Харківської школи романтиків" належали Л.І.Боровиковський, М.І.Костомаров, А.Л.Метлинський, М.М.Петренко, І.І.Срезневський; до „Харківської школи мовознавства" – П.О.Лавровський, Д.М.Овсянико-Куликовський, О.О.Потебня, М.Ф.Сумцов. Науковою і літературною діяльністю займались Д.І.Багалій, Б.Д.Грінченко, Д.І.Яворницький. У Харкові вчились М.Вовчок, В.С.Мова, М.В.Лисенко, М.П.Старицький, О. і Б.Хашдеу, Доброджяну-Геря, болгарин М.Дринов. В місті жили А.Т.Аверченко, І.О.Бунін, В.М.Гаршин, А.Я.Шабленко, бували І.С.Аксаков, В.Г.Бєлінський, Є.П.Гребінка, В.А.Жуковський, І.К.Карпенко-Карий, В.Г.Короленко, М.Л.Кропивницький, Л.Українка, А.Міцкевич, О.М.Островський, К.Ф.Рилєєв, І.Северянин, Л.М.Толстой, І.С.Тургенєв, А.Церетелі, А.П.Чехов, австрійський письменник Р.-М.Рільке та інші.

На початку 1920-х рр. у Харкові виникають літературні об'єднання: „Плуг" (А.В.Головко, Н.Л.Забіла, С.В.Пилипенко та інші), „Гарт", „Ваплітe", „ВУСПП" та інші, куди входили М.П.Бажан, В.М.Блакитний-Еллан, К.О.Гордієнко, І.Дніпровський, О.П.Довженко, І.У. Кириленко, В.Д.Коряк, І.Ю.Кулик, М.Г.Куліш, І. Ле, І.К.Микитенко, Ю.К.Смолич, В.М. Сосюра, П.Г.Тичина, М.Хвильовий, Ю.І. Яновський; „Молодняк" (Я.В.Гримайло, О.В.Донченко, П.М.Усенко); „Нова генерація", „Західна Україна". Літературну і театральну діяльність вели М.К.Вороний, Лесь Курбас, Я.А.Мамонтов.

17 червня 1934 р. в Харкові розпочав роботу І з'їзд Спілки письменників УРСР.

Репресовані в Харкові і загинули близько 300 народних кобзарів, понад 50 літераторів: В.П.Бобинський, О.Ф.Влизько, К.Буревій, В.Вражливий, Ю.Вухналь, Ю.Гедзь, О.Досвітній, М.В.Дукин, С.О.Єфремов, М.Є.Івченко, М.Ірчан, М.Г.Йогансен, І.І.Калянник, А.В.Крушельницький і два його сини-письменники, І.Ю.Кулик, М.Г.Куліш, Л.Курбас, А.С.Панів, В.П.Підмогильний, Є.П.Плужник, В.Л.Поліщук, В.Ю.Свідзинський, М.В.Семенко, О.Слісаренко, Л.М.Старицька-Черняхівська, Г.М.Хоткевич, В.Чечвянський, Ю.Шпол, Г.Д.Епік та інші. Живими повернуться О. Вишня, І.О.Вирган, В.З.Гжицький, В.О.Мисик, Н.В.Суровцова, А.С.Школьник; пізніше – В.І.Боровий, С.Є.Сапеляк, Б.Чичибабін; продовжуватимуть творчість в діаспорі І.Багряний, П.Вакуленко, О.Варава, О.Зуєвський, Г.О.Костюк, В.М.Куліш, Ю. Лавріненко, Л. Лиман, А.Любченко, Д.Нитченко, О.Семененко, Ю.Шевельов та інші, пізніше В.І.Сокіл, Е. Лимонов (Савенко), М.Є.Шатилов та інші.

В місті жили письменники М.М.Асєєв, М.Голодний, Б.Л.Горбатов, В.П.Катаєв, Л.М. Квітко, Е.Г.Казакевич, О.Е.Мандельштам, Ю.К. Олеша, М.О.Островський, М.О.Свєтлов, В.В.Хлєбников, Г.А.Шенгелі; бували А.Акопян, Г.А.Ахматова, І.Е.Бабель, Е.Багрицький, М.О.Волошин, А.П. Гайдар, О.М.Горький, М.Джаліль, С.О.Єсенін, М.М.Зощенко, І.А.Ільф, Я.Д.Купала, А.В.Луначарський, П.Д.Маркіш, С.Я.Маршак, В.В.Маяковський, Г.В. і Т.Ю.Табідзе, Б.Л.Пастернак, К.Г.Паустовський, Є.П.Петров, О.Т.Твардовський, О.О.Фадєєв, К.І.Чуковський, М.С.Шагінян та інші.

В листопаді 1930 р. в Харкові відбулася 2-га міжнародна конференція революційних письменників (делегати з 22 країн світу). До міста приїздили Р.Альберті (Іспанія), Л.Арагон, А.Барбюс (Франція), М.Андерсен-Нексе (Данія), Й.Бехер, Е.Вайнерт, А.Зегерс (Німеччина), А.Гідаш, М.Залка (Угорщина), Ю.Фучік (Чехо-Словаччина), Б.Ясенський (Польща), Т.Драйзер, Е.Колдуелл (США) та інші.

У Харкові починали свій трудовий і творчий шлях О.І.Білецький, В.В. Бичко, Л.М.Вишеславський, Г.М.Гельфандбейн, С.О.Голованівський, М.Доленго, О.Є.Ільченко, С.А.Крижанівський, Т.Г.Масенко, М.Л.Нагнибіда, Б.А.Слуцький, В.М.Собко та інші.

В роки Великої Вітчизняної війни в боях полягли Д.І.Каневський, А.Й.Копштейн, Ю.В.Корецький, М.В.Кульчицький, М.П.Трублаїні, Ф.Г.Швіндін, О.Ясний та інші. У складі студбату Харківського університету пішли на фронт Д.О.Бакуменко, Д.Г.Білоус, О.Т.Гончар., Г.М.Тютюнник. Письменники-фронтовики: І.А.Багмут, С.О.Борзенко, Д.К.Вишневський, І.О.Вирган, В.Н.Гавриленко, Л.А.Галкін, В.А. Добровольський, З.М.Кац, В.А.Кондратенко, Б.І.Котляров, В.М.Лагоза, М.О.Ледянко, І.Л.Муратов, С.М.Мушник, С.Сумний, В.П.Холод, М.Т.Шаповал, Ю.Ю.Шовкопляс, І.М.Шутов, Л.А.Юхвід та інші.

В 1943 р. у звільненому місті побували Я.О.Галан, Л.М.Леонов, Б.М.Полевой, К.М.Симонов, О.М.Толстой, І.Г.Еренбург.

В післявоєнні роки Харківську організацію Спілки письменників поповнили В.С.Бойко, В.Т.Бондар, В.О.Брюгген, Ю.Г.Герасименко, Р.О.Левін, І.С.Маслов, Р.Ф.Полонський, Б.Д.Силаєв, Ю.І.Стадниченко, В.П.Тимченко, І.М.Христенко, А.Ф.Чернишов, С.Я.Ципін, С.В.Шумицький та інші. У Харкові навчались видатні літератори: В.П.Іванисенко, І.О. та Н.О.Світличні, Г.М.Сивокінь, Григір Тютюнник та інші. Державних і літературних премій удостоєні І.А.Багмут, К.О.Гордієнко, В.А.Добровольський, О.В.Ковалевський, І.Д.Мироненко, І.Л.Муратов, В.О.Мисик, І.М.Перепеляк, А.А.Перерва, В.М.Петров, Р.С.Третьяков, Б.О.Чичибабін.

У місті встановлені: пам'ятники М.В.Гоголю, О.М.Горькому, М.М.Коцюбинському, А.С.Макаренку, О.С.Пушкіну, Г.С.Сковороді, Т.Г.Шевченку, на могилах С.І.Васильківського, П.П.Гулака-Артемовського, Г.Ф.Квітки-Основ'яненка, М.Л.Кропивницького, М.Хвильового; пам'ятні дошки на честь В.М.Блакитного-Еллана, О.Вишні і В.Чечвянського, П.А.Грабовського, О.П.Довженка, А.С.Макаренка, В.В.Маяковського, П.Г.Тичини, Ю.Фучіка, Г.М.Хоткевича, харківських письменників, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, на честь проведення 2-ї міжнародної конференції революційних письменників, на будинку „Слово".

З 1963 р. в Харкові працює магазин „Поезія", в 1988 р. відкрився Літературний музей.

м. ІЗЮМ. В районі міста відбувались події, які описані в „Повісті временних літ" (розгром половців дружиною князя Володимира Мономаха 27.03.1111р.) і в „Слові о полку Ігоревім" (переправа через р. Сіверський Донець і остання зупинка перед боєм 9.05.1185 р. дружини князя Ігоря з половцями).

с. КРАСНА ПОЛЯНА. Місце літературних зустрічей М.М.Асєєва, Д.В.Петровського, В.В.Хлєбникова, інших російських поетів початку 1900-х років.

с. МАЛІ ПРОХОДИ. Тут знаходилась перша штаб-квартира діячів української культури у складі Степового фронту (О.П.Довженко, М.Т.Рильський, П.Г.Тичина, Ю.І.Яновський та інші) в 1943 році.

Масштаб 1:1 000 000

Пам'ятники видатним людям

1. А.С.Макаренку. 2. На могилі видатного діяча українського театру М.Л.Кропивницького (1914 р.) і обеліски на могилах академіка живопису С.І.Васильківського (1922 р.) і українського письменника П.П.Гулака-Артемовського (1865р.). 3. Ученому-природознавцю В.В.Докучаєву (1968 р.). 4. С.М.Кірову (1960р.). 5. Герою громадянської війни М.О.Руднєву. 6. Радянському конструктору танків М.І.Кошкіну (1985 р.). 7. Академіку-селекціонеру В.Я.Юр'єву (1964 р.). 8. Г.К.Орджонікідзе (1956 р.).

Історико-революційні пам'ятники і пам'ятні місця

1. Братська могила полеглих в боротьбі за владу Рад. 2. Меморіальні знаки у пам'ять про події 1905 року. 3. Пам'ятник борцям за владу Рад.

Пам'ятники і пам'ятні місця, пов'язані з подіями Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.

1. Меморіальний комплекс у пам'ять про радянських воїнів і мирних жителів, які загинули в 1941–1945 рр. 2. Пам'ятник Воїну-Визволителю (1981 р.). 3. Пам'ятник підпільникам і партизанам Харківщини. 4. Могила Героїв Радянського Союзу Е.Б.Ахсарова, А.В.Добродецького, К.М.Курячого, С.І.Полянського, І.О.Танкопія. 5. Пам'ятний знак на честь Харківських дивізій, які відзначилися в боях за визволення міста в 1943 р.

Літературний музей

Центральна міська бібліотека ім. В.Г.Бєлінського

Зал кольоромузики

Кінотеатри

1. „Сучасник". 2. ім. Довженка. 3. „Познань". 4. „Парк". 5. „Харків". 6. „Дружба". 7. „Росія". 8. „Холодногорський". 9. „Жовтень". 10. „Родіна". 11. „Київ". 12. ім. Орджонікідзе. 13. „Салют"

Спортивні споруди

1. Спорткомплекс „Волна" (з басейном). 2. Спорткомплекс Харківського авіаційного інституту (з басейном). 3. Спорткомплекс „Комунар". 4. Стадіон „Вища школа". 5. Спортивний комбінат „Динамо" (з басейном). 6. Стадіон „Старт". 7. Стадіон „Зірка" (з басейном). 8. Стадіон „Піонер" (з басейном). 9. Спорткомплекс Харківського політехнічного інституту (з басейном). 10. Спортивний комбінат „Локомотив" (з басейном). 11. Стадіон „Трудові резерви". 12. Стадіон „Кіровець". 13. Стадіон „Серп і Молот". 14. Спортивний комбінат „Металіст". 15. Спорткомплекс Харківського велосипедного заводу. 16. Стадіон „Світло Шахтаря". 17. Спорткомплекс „Кондиціонер" (з басейном). 18. Палац зимових видів спорту. 19. Спортивний комбінат Харківського тракторного заводу. 20. Стадіон Канатного заводу. 21. Спортивний комбінат заводу „Електроважмаш". 22. Стадіон „Локомотив". 23. „Басейн „Нептун".

Обласна станція юних туристів

Обласна станція юних натуралістів

Обласна станція юних техніків

Транспорт

Залізничні вокзали

Автостанції

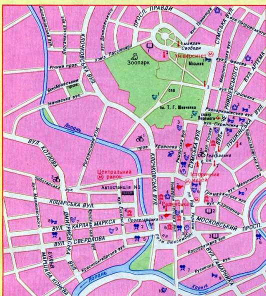
Станції метрополітену

Межа міста

Меморіальний комплекс у пам'ять про радянських воїнів і мирних жителів, що загинули в роки Великої Вітчизняної війни

Музей природи

Масштаб 1: 85 000



Пам'ятники

1. В.І.Леніну (1963 р.)
2. В.Н.Каразіну–засновнику Харківського університету, вченому (1906 р.)
3. Т.Г.Шевченку (1935 р.)
4. М.О.Скрипнику–державному і партійному діячу (1968 р.)
5. М.М.Коцюбинському (1957 р.)
6. М.В.Гоголю (1909 р.)
7. О.С.Пушкіну (1904 р.)
8. Г.С.Сковороді (1992 р.)

Історико-революційні пам'ятки і пам'ятні місця

1. Будинок, в якому в грудні 1917 р.–січні 1918 р. працювали ЦВК Рад і перший робітничо-селянський уряд України
2. Монумент на честь проголошення Радянської влади на Україні (1975 р.)
3. Пам'ятник борцям Жовтневої революції (1957 р.)

Алея Героїв-комсомольців

Пам'ятки архітектури

1. Костьол (1887–1891 рр.)
2. Покровський собор (1689 р.)–найстаровинніша споруда міста, що збереглася від забудови Харківської фортеці
3. Синагога (1914 р.)
4. Кафедральний Благовіщенський собор (1888–1901рр.)
5. Успенський собор (1771–1777 рр.), дзвіниця (1821–1844 рр.), (в будівлі собору знаходиться будинок органної і камерної музики)
6. Комплекс колишніх університетських споруд (XVIII – XIX ст.ст.)

Музеї

1. Музей природи Харківського університету
2. Музей народної творчості і декоративно-прикладного мистецтва
3. Художній музей
4. Історичний музей

Планетарій ім. Ю.О.Гагаріна

Найбільші бібліотеки

1. Центральна наукова бібліотека Харківського державного університету
2. Державна наукова бібліотека ім. В.Г.Короленка
3. Обласна наукова бібліотека

Театри, концертні зали, цирк

1. „Україна" (кіноконцертний зал)
2. Державний академічний театр опери та балету ім. М.В.Лисенка
3. Харківська обласна філармонія
4. Державний академічний російський драматичний театр ім. О.С.Пушкіна
5. Державний академічний український драматичний театр ім. Т.Г.Шевченка
6. Театр ляльок ім. Н.К.Крупської
7. Театр музичної комедії
8. Будинок органної і камерної музики
9. Театр юного глядача
10. Цирк

Палаци, будинки культури і будинки творчості

1. Обласний палац дитячої і юнацької творчості
2. Палац культури ім. В.І.Леніна
3. Будинок учених
4. Палац культури працівників зв'язку (в будинку палацу проходять спектаклі Державного академічного російського драматичного театру ім. О.С.Пушкіна)
5. Будинок вчителя
6. Будинок техніки
7. Будинок художньої і технічної творчості
8. Будинок культури харчовиків (в домі будинку культури проходять спектаклі театру музичної комедії)
9. Обласний культурно-методичний центр профспілок

Кінотеатри

1. „Слобожанський"
2. „Встреча"
3. „Юність"
4. „Спорт"
5. ім. Карла Маркса
6. „Москва"
7. „Зірка"

Спортивні споруди

1. Олімпійський спортивний центр „Акварена"
2. Будинок фізкультури
3. Учбово-спортивний центр „Авангард"

1. Харківський обласний туристсько-спортивний союз
2. Харківське обласне дочірнє підприємство „Харківтурист" Українського акціонерного товариства „Укрпрофтур"

Харків – одне з найбільших міст країни, адміністративний, економічний, науковий і культурний центр області.

Перша письмова згадка про місто припадає на 1655 р. У 1656–1659 рр. тут була споруджена дерев'яна фортеця, яка стала важливим опорним пунктом Російської держави в боротьбі проти набігів кримських татар. У складі російських військ Харківський козачий полк брав участь в Азовських походах і Північній війні. У 1709 р. за наказом Петра І, який відвідав Харків напередодні Полтавської битви, фортеця була розширена і укріплена. Навколо неї росли слободи, в яких розвивалися сільське господарство і різноманітні ремесла. По мірі просування кордонів Росії на південь, до берегів Чорного та Азовського морів, Харків втрачає своє військове значення. У 1765 р. місто стає адміністративним центром Слобідської України і поступово перетворюється в головне місто ремісництва та ярмаркової торгівлі на півдні Російської імперії, чому сприяло його вигідне географічне положення. У другій половині XIX ст. у Харкові з'являються майстерні, заводи, фабрики, залізниця і місто стає важливим транспортним, торгово-розподільчим і промисловим центром.

В кінці XIX–на початку XX ст. пролетаріат Харкова виступив як один із бойових і найбільш організованих загонів революційного руху країни. Робітники і студенти взяли активну участь в революції 1905–1907 рр. В 1917 р. Харків став центром боротьби пролетаріату за встановлення Радянської влади на Україні. 11–12 (24–25) грудня 1917 р. у Харкові відбувся Перший Всеукраїнський з'їзд Рад, який проголосив створення Української Радянської республіки.

З 1917 р. по 1934 р. з невеликими перервами Харків був столицею Української РСР.

В роки індустріалізації Харків набув слави міста передового вітчизняного машинобудування. Були реконструйовані заводи сільськогосподарських машин, електромеханічний, паровозобудівний; побудовані тракторний (1931 р.), турбогенераторний (1934 р.), верстатобудівний (1935 р.) та інші заводи, які є найбільшими в республіці. В роки перших п'ятирічок великого розмаху набуло житлобудування, сформувався новий центр міста–майдан Дзержинського (нині–майдан Свободи) з першими в СРСР висотними будинками (майдан–один з найбільших в Європі). Швидкими темпами розвивались наука, освіта, культура.

В роки Великої Вітчизняної війни в районі Харкова проходили жорстокі бої з німецько-фашистськими військами. Майже два роки місто було окуповане гітлерівцями, які зруйнували більшість промислових підприємств, житлових будинків, історичних пам'яток. В період окупації в місті діяли підпільні партійні і комсомольські організації. 23 серпня 1943 р. Харків був визволений радянськими військами.

В післявоєнні роки проведені великі роботи по відбудові міста.

Зараз Харків – один із провідних машинобудівних центрів України. Продукція його підприємств відома далеко за межами країни. Це–трактори, бульдозери, турбіни для атомних електростанцій, авіалайнери, верстати з програмним управлінням, кондиціонери, гірничо-шахтне устаткування, баштові крани, електромотори, дизелі, поліграфічні машини, велосипеди, вироби легкої і харчової промисловості. Харківський залізничний вузол – один з найбільших в країні.

Великий розмах економічного розвитку визначив значний територіальний ріст міста, будівництво нових житлових районів і масивів, створення мережі сучасного міського транспорту, включаючи метрополітен, протяжність ліній якого в 1993 р. досягла 36 км.

Харків – крупний центр науки і культури. З містом пов'язані імена багатьох відомих вчених, письменників, діячів культури – Г.С.Сковороди, Г.Ф.Квітки-Основ'яненка, П.П.Гулака-Артемовського, М.В.Остроградського, М.В.Лисенка, І.Ю.Рєпіна, І.І.Мечнікова, В.В.Докучаєва, О.М.Ляпунова, В.Я.Юр'єва, А.С.Макаренка, В.В.Маяковського, М.П.Барабашова, К.Д.Синельникова, М.О.Островського, О.Є.Корнійчука, О.К.Антонова та ін.

У місті понад 170 науково-дослідних і проектних інститутів, конструкторських бюро. В 22 вузах навчаються майже 120 тис. студентів. Старійшими вузами є державний університет (заснований в 1805р.), аграрний університет (1816 р., в минулому–агрономічний, сільськогосподарський інститут), політехнічний (1885 р., в минулому–технологічний), зооветеринарний, медицинський, педагогічний інститути, Українська юридична академія (в минулому–юридичний інститут).

В Харкові багато пам'ятників; історичний, художній, літературний та інші музеї; 6 театрів: опери та балету ім. М.В.Лисенка, український драматичний ім. Т.Г.Шевченка, російський драматичний ім. О.С.Пушкіна, музичної комедії, юного глядача, ляльок; філармонія, будинок органної і камерної музики, концертний зал кольоромузики; цирк; планетарій.

Харків нагороджений орденом Леніна (у 1970 р.) і орденом Жовтневої Революції (у 1983 р.).

Масштаб 1:20 000

ТЕРИТОРІЇ, ДОСЛІДЖЕНІ А. М. КРАСНОВИМ (по І. Г. БЕЙЛІНУ, В. А. ПАРНЕСУ 1968 р.)

Напрями подорожей

Маршрути подорожей

1882 Гавайські о-ви — Роки і райони досліджень

Масштаб 1:120 000 000

ПОДОРОЖІ Є. П. КОВАЛЕВСЬКОГО (по Б. А. ВАЛЬСЬКІЙ, 1956 р.)

Масштаб 1:50 000 000

БІБЕРШТЕЙН Федір Кіндратович (1768–1826) – вчений-ботанік. Народився в Штутгарті. У 1807–1826 рр. жив у Мерефі. Зробив висновок про можливість шовківництва на Кавказі, був призначений головним директором шовківництва „всей полуденной России". Вивчав природу півдня та середньої смуги Європейської Росії, видав книги „Флора Таврическо-Кавказская", „Растения Средней России" та інші.

ВИСОЦЬКИЙ Георгій Миколайович (1865–1940) – вчений в області лісівництва, грунтознавства, геоботаніки та гідрології. Закінчив Петровську сільськогосподарську академію в Москві. З 1926 р. – професор Харківського інституту сільського господарства і лісівництва. Очолював УкрНДІ лісного господарства і агролісомеліорації в Харкові (тепер – імені Г.М. Висоцького). Метою своєї діяльності вважав „вивчення природи степової місцевості і її перетворення шляхом лісоразведения". Розробив сучасні принципи фізико-географічного районування на основі нового поняття місцевості, яке відповідає сучасному уявленню про ландшафти.

ГУРОВ Олександр Васильович (1843–1921) – геолог, професор Харківського університету з 1883 р. Заклав основи геоморфології півдня Руської рівнини, проводив гідрологічні дослідження. Вивчав рельєф, геологічну будову Харківської і Полтавської губерній, вказав на роль зледеніння у рельєфоутворенні.

ДМИТРІЄВ Микола Ізмайлович (1886–1957) – географ, професор Харківського університету з 1922 р. Один із засновників Харківської геоморфологічної школи, завідував кафедрою регіональної фізичної географії Харківського державного університету. Виділив і описав геоструктурні та геоморфологічні райони України, уточнив межі Дніпровського зледеніння, вивчав геологію і палеогеографію льодовикового періоду. Склав фізико-географічну карту України.

КАРАЗІН Василь Назарович (1773–1842) – вчений-енциклопедист, державний діяч. Уродженець Харківської області. Засновник Харківського університету (1805 р.) і першої на Україні метеостанції в с. Кручик. Виступив з ідеєю організації єдиної метеосітки країни, комплексного аналізу метеоявищ для довгострокового прогнозування погоди, висловив думку про взаємозв'язок природних явищ і процесів життєдіяльності організмів. Вивчав фізику атмосфери, автор ряду винаходів в галузі харчової промисловості.

КЕППЕН Петро Іванович (1793–1864) – вчений у галузі статистики, етнографії, географії. Уродженець м. Харкова. Закінчив Харківський університет, академік Петербурзької АН. Займався географією населення, фізичною географією, фенологією. Створив „Этнографическую карту Европейской России", автор фундаментальної праці „Исследование о числе жителей в России в 1951 г.", активний учасник створення „Списков населенных мест Российской империи" в 65 томах. Зібрав матеріал для географо-статистичного словника, на який спирався П.П.Семенов-Тян-Шанський при створенні „Полного географического описания нашего Отечества". Нагороджений Великою золотою медаллю Російського географічного товариства.

КОВАЛЕВСЬКИЙ Євграф Петрович (1790–1867) – геолог, гірничий інженер, державний діяч. Уродженець м. Харкова. Почесний член Петербурзької АН, міністр народної освіти (1858–1861 рр.). Склав першу стратиграфічну схему, вперше описав геологічну будову і корисні копалини Донбасу.

КОВАЛЕВСЬКИЙ Єгор Петрович (1809–1868) – географ-мандрівник, письменник, громадський діяч. Народився в с. Ярошівці на Харківщині. Закінчив Харківський університет. Почесний член Петербурзької АН. У 1857–1865 рр. – помічник голови Російського географічного товариства. Автор більш як 70 географічних, історичних і художніх творів. Дослідив значні області Європи, Азії та Африки (див. карту), уточнив розташування витоків Білого Нілу, вперше описав деякі райони Північно-Східної Африки.

КРАСНОВ Андрій Миколайович (1862–1914) – географ-мандрівник, геоботанік, краєзнавець і педагог. Професор Харківського університету, де організував і очолив кафедру фізичної географії. Заснував Батумський ботанічний сад (1912 р.), автор першого російського підручника по загальному землезнавству для університетів. Маршрути подорожей проходили по різним районам нашої країни, а також субтропічним і тропічним областям Азії і Америки (див. карту), вивчення яких дозволило зробити висновок про можливість „перенесения субтропиків на российский грунт". Провів перші досліди по акліматизації субтропічних культур на Чорноморському узбережжі Кавказу. Ім'ям Краснова названо вершину згаслого вулкану на Сахаліні.

ЛЕВАКОВСЬКИЙ Іван Федорович (1828–1893) – геолог і геоморфолог. Закінчив Харківський університет. З 1864 р. – професор геології Харківського державного університету. Був одним з організаторів і головою Харківського товариства дослідників природи. Виділив і описав основні риси рельєфу півдня Європейської Росії, вказав на асиметрію річкових долин і зв'язок їх розвитку з тектонічними рухами. Досліджував питання гідрогеології України.

МЕЧНИКОВ Лев Ілліч (1838–1888) – вчений-географ, соціолог, письменник і громадський діяч. Жив в с. Панасівці (тепер Мечникове) на Харківщині; вчився в Харківському університеті. У 1860 р. брав участь у національно-визвольній боротьбі італійського народу в загоні Дж. Гарібальді. У 1874–1876 рр. читав лекції з російської мови в Токійському університеті. З 1883 р. – професор Невшательської академії (Швейцарія). Співавтор фундаментальних праць „Землеописание для народа" спільно з М.П.Огарьовим і М.О.Шевельовим і „Всемирная география. Земля и люди" спільно з Е.Реклю.

ПАССЕК Вадим Васильович (1808–1842) – історик, географ, археолог, етнограф. Перебуваючи на Україні (в Харківській губернії), проводив краєзнавчі дослідження, здійснив опис городищ і курганів кількох повітів. Автор робіт „Очерки России" в 5 томах, „Историко-статистическое описание Харьковской губернии 1836 года".

СОБОЛЄВ Дмитро Миколайович (1872–1949) – вчений-геолог, доктор геолого-мінералогічних наук, заслужений діяч науки УРСР. З 1914 р. – професор і завідувач кафедрою геології Харківського університету. Вивчав геологію Європи і Руської рівнини, створив перше геоморфологічне районування території України, керував роботами по проведенню картографічного знімання Харківщини.

СУКАЧОВ Володимир Миколайович (1880–1967) – лісівник і географ, ботанік, засновник сучасного лісознавства. Народився в с. Олександрівці (поблизу Ізюма), навчався в Харківському реальному училищі. Академік АН СРСР. Заснував і очолив інститут лісу АН СРСР (1944 р.). Створив вчення про біогеоценози і географічну типологію лісів. Заклав основи болотознавства, обгрунтував застосування споро-пилкового аналізу в палеогеографії.

ТАЛІЄВ Валерій Іванович (1872–1932) – ботанік, біолог. Професор Харківського університету, один із засновників природоохоронного руху в Росії. Співавтор тексту перших радянських декретів по охороні природи. Вивчав природу Лівобережної України, біологію і морфологію рослин. Автор і редактор одного з перших радянських краєзнавчих збірок „Природа и хозяйство Слободской Украины" (1918 р.).

ЕДЕЛЬШТЕЙН Яків Самійлович (1869–1952) – геоморфолог, геолог і географ, один із засновників геоморфологічної науки в нашій країні. Закінчив Харківський університет. Професор, заслужений діяч науки, нагороджений Великою золотою медаллю Російського географічного товариства. Наукові роботи присвячені вивченню геології, геоморфології і гляціології Сибіру, Далекого Сходу і Паміро-Алаю.

СЛОБІДСЬКА УКРАЇНА У XVII–XVIII ст. (до 1765 р.)

Масштаб 1: 3 000 000

- Межі слобідських козачих полків і Чугуївського повіту
- 1685 — Дати заснування слобідських козачих полків
- Головні шляхи татарських набігів
- 1680 — Лінії укріплень, роки їх створення
- Межа території, що була охоплена селянською війною у 1670–1671 рр.
- Походи отаманів Степана Разіна
- Мерефа — Населені пункти, що були захоплені повстанцями
- Напрями дій царських військ
- × 1670 — Місця та дати головних боїв

СЛОБІДСЬКА УКРАЇНА НАПРИКІНЦІ XVIII ст.

Масштаб 1: 3 000 000

- Основні райони дій повстанських загонів Семена Гаркуші
- ІЗЮМ — Населені пункти, в районі яких діяли гайдамацькі загони
- 1776 — Антифеодальні повстання та їх дати
- Найважливіші ярмарки
- Суконні підприємства
- Виробництво шовку
- Шкіряне виробництво
- Район солеваріння

Примітка. Межі Харківського намісництва та його повітів (округів) подано на 1780–1796 рр. Межі Слобідсько-Української губернії подано на 1797–1802 рр. Цифрою 1 на карті позначено Новгород-Сіверське намісництво.

ХАРКІВСЬКА ГУБЕРНІЯ У 1802–1861 рр.

Масштаб 1: 4 000 000

- Територія, що відійшла до Воронезької губернії у 1802 р.
- Межі Слобідсько-Української губернії у 1802 р.
- Межі Харківської губернії у 1861 р.
- Межі повітів

Повстання військових поселян

- у 1819 р.
- у 1829 р.

Промислові підприємства наприкінці 50-х рр. XIXст.

- по виплавці і обробці металів
- суконні
- шкіряні
- винокурні
- салотопні, миловарні та свічні
- цукробурякові та рафінадні
- селітрові

АРХЕОЛОГІЧНА КАРТА

Масштаб 1: 2 000 000

Пам'ятки

- кам'яного віку
- бронзового віку
- скіфські та сарматські
- ранньослов'янські
- салтівської культури
- Київської Русі
- кочівників X–XIII ст.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Галузі промисловості
- машинобудування і металообробка
- цегельна
- суконно-вовняна
- шкіряна
- борошномельна
- цукрова
- винокурна
- тютюнова
- пивоварна

Кам'яновугільні шахти

Металургійні заводи

1868 Роки будівництва залізниць

Вищий подушний наділ колишніх поміщицьких селян за реформою 1861 р. (у десятинах)

$4\frac{1}{2}$ · 4 · $3\frac{1}{4}$–$3\frac{1}{2}$ · 3 · $2\frac{3}{4}$

Повіти, охоплені неврожаєм і голодом:
- у 1891 р.
- у 1892 р.

Чисельність мешканців в населених пунктах
- понад 100 000
- від 50 000 до 100 000
- від 25 000 до 50 000
- від 10 000 до 25 000
- від 5 000 до 10 000
- до 5 000

1–Чернігівська губ.

Масштаб 1:3 000 000

КЛАСОВА БОРОТЬБА В ПІСЛЯРЕФОРМОВУ ЕПОХУ

- Селянські повстання і заворушення
- Райони селянського повстання навесні 1902 р.
- Страйки і заворушення робітників
- Студентські виступи
- Народницькі гуртки
- Харківський „Союз боротьби за визволення робітничого класу" (1901–1903 рр.)
- Іскровські групи і соціал-демократичні організації, що зв'язані з газетою „Іскра"
- Місця видання і розповсюдження соціал-демократичних листівок
- Масова політична демонстрація в Харкові 1 травня 1900 р.
- Центральні каторжні тюрми (1869–1892 рр.)

Масштаб 1:4 000 000

РЕВОЛЮЦІЯ 1905–1907 рр.

- Політичні страйки, демонстрації і мітинги робітників
- Озброєні повстання робітників
- Революційні виступи в армії
- Залізниці, охоплені Всеросійським жовтневим політичним страйком

Основні форми боротьби селян Харківської губернії в 1905–1907 рр. (кількість виступів)

- Безпосередня боротьба за землю — 122
- Страйки — 70
- Розгром поміщицьких маєтків, підпали садиб, розподіл майна, вбивства — 163
- Сутички з місцевими властями, поліцією і військами — 22
- Нелегальні збори, мітинги, інші форми політичної боротьби — 146
- Інші форми — 12
- Змішані форми — 58

Кількість селянських виступів в Харківській губернії у 1905–1907 рр.

1905	1906	1907
371	172	50

Масштаб 1:3 000 000

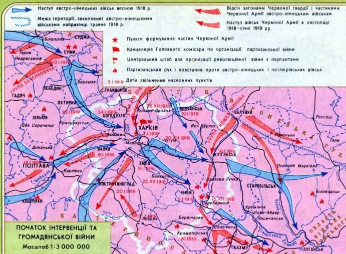
ВСТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

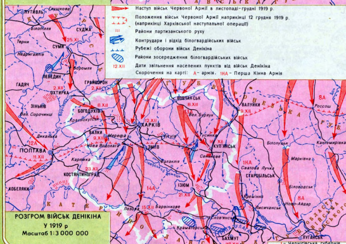
- Найбільші організації РСДРП(б)
- Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів
- Пункти формування загонів Червоної гвардії
- I Всеукраїнський з'їзд Рад (11–12.XII.1917 р.). Проголошення України Республікою Рад

Встановлення Радянської влади (жовтень 1917–лютий 1918 рр.):
- ЗМІЇВ — озброєним шляхом
- БОГОДУХІВ — мирним шляхом

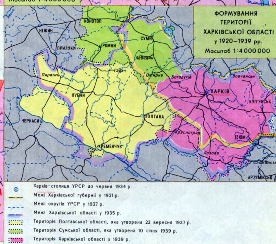
- Пункти формування частин Червоної Армії (лютий-березень 1918 р.)
- Дії радянських військ проти сил контрреволюції

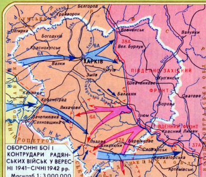
Масштаб 1:4 000 000

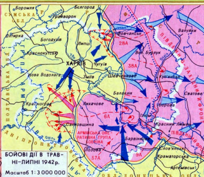

Наступ австро-німецьких військ весною 1918 р.
Межа території, захопленої австро-німецькими військами наприкінці травня 1918 р.
Відсіч загонами Червоної гвардії і частинами Червоної Армії австро-німецьким військам
Наступ військ Червоної Армії в листопаді 1918 - січні 1919 рр.
Пункти формування частин Червоної Армії
Канцелярія Головного комісара по організації партизанської війни
Центральний штаб для організації революційної війни з окупантами
Партизанський рух і повстання проти австро-німецьких і петлюрівських військ
3.I.1919 Дати звільнення населених пунктів
ПОЧАТОК ІНТЕРВЕНЦІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ
Масштаб 1:3 000 000
СУМИ
ХАРКІВ
ПОЛТАВА
ЛЕБЕДИН
ОХТИРКА
БОГОДУХІВ
ВОВЧАНСЬК
ВАЛУЙКИ
КУП'ЯНСЬК
ЗМІЇВ
ВАЛКИ
КОСТЯНТИНОГРАД
ІЗЮМ
СТАРОБІЛЬСЬК
КОБЕЛЯКИ
ГАДЯЧ
ЗІНЬКІВ
БАХМУТ
ЛУГАНСЬК
ГРАЙВОРОН
3.I.1919


Наступ військ Червоної Армії в листопаді-грудні 1919 р.
Положення військ Червоної Армії наприкінці 12 грудня 1919 р. (наприкінці Харківської наступальної операції)
Райони партизанського руху
Контрудари і відхід білогвардійських військ
Рубежі оборони військ Денікіна
Райони зосередження білогвардійських військ
12.XII Дати звільнення населених пунктів від військ Денікіна
Скорочення на карті: А - армія, 1КА - Перша Кінна Армія
РОЗГРОМ ВІЙСЬК ДЕНІКІНА У 1919 р
Масштаб 1:3 000 000
I - Чернігівська губернія
ХАРКІВ
ПОЛТАВА
СУМИ
КУП'ЯНСЬК
ВОВЧАНСЬК
ВАЛУЙКИ
ІЗЮМ
БАХМУТ
КОСТЯНТИНОГРАД
СТАРОБІЛЬСЬК
КОБЕЛЯКИ
12.XII
27.XII


Наступ військ Денікіна у травні-серпні 1919 р. і відхід військ Червоної Армії
Положення білогвардійських військ на 4 липня 1919 р.
Лінія фронту на середину серпня 1919 р.
Удари військ Червоної Армії у серпні 1919 р. і контрудари білогвардійців
Положення військ Червоної Армії групи Селівачова на 25 серпня 1919 р.
Лінія фронту на середину вересня 1919 р.
Скорочення на карті: А - армія
НАСТУП ВІЙСЬК ДЕНІКІНА У 1919 р.
Масштаб 1:4 000 000
ХАРКІВ
ПОЛТАВА
СУМИ
БЄЛГОРОД
ВОВЧАНСЬК
ВАЛУЙКИ
КУП'ЯНСЬК
СТАРОБІЛЬСЬК
ІЗЮМ
БАХМУТ
ЛУГАНСЬК
КОСТЯНТИНОГРАД
КОБЕЛЯКИ


ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ у 1920-1939 рр.
Масштаб 1:4 000 000
Харків - столиця УРСР до червня 1934 р.
Межі Харківської губернії у 1921 р.
Межі округів УРСР у 1927 р.
Межі Харківської області у 1935 р.
Територія Полтавської області, яка утворена 22 вересня 1937 р.
Територія Сумської області, яка утворена 10 січня 1939 р.
Територія Харківської області з 1939 р.
ХАРКІВ
ПОЛТАВА
СУМИ
КОНОТОП
НІЖИН
ПРИЛУКИ
РОМНИ
ЛУБНИ
КРЕМЕНЧУК
ЧЕРКАСИ
ІЗЮМ
КУП'ЯНСЬК
АРТЕМІВСЬК





Напрямки ударів німецько-фашистських військ у вересні–жовтні
Лінія фронту на кінець 27 вересня
Лінія фронту на початку грудня
Удари радянських військ у ході Барвенково-Лозівської наступальної операції 18–31 січня і контрудари противника
Становище радянських військ на кінець 31 січня

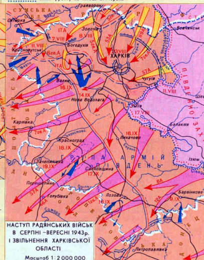
Лінія фронту на кінець 11 травня
Удари радянських військ 12–19 травня
Становище радянських військ на кінець 19 травня
Удари німецько-фашистських військ 17–29 травня і відхід радянських військ
Лінія фронту на кінець 29 травня
Наступ німецько-фашистських військ у червні–липні
Лінія фронту на кінець 27 червня



Концентраційні табори, в яких знищено:
понад 100 тисяч чоловік; від 1 до 10 тисяч чоловік
Місця масових розстрілів
Підпільний обком КП(б)У
Підпільний обком ЛКСМУ
Населені пункти, в яких діяли підпільні організації і групи
Партизанські загони і групи
Райони, що знаходились під контролем партизан
Рейд партизанського загону І.Н.Кулішева
Місця значних диверсій партизанів і підпільників
Ділянки залізниць, які систематично виводились з ладу партизанами



Наступ радянських військ у січні
Лінія фронту на кінець 1 лютого
Наступ радянських військ 29 січня–18 лютого
Лінія фронту на кінець 18 лютого
Напрямки ударів радянських і німецько-фашистських військ 19 лютого–3 березня
Лінія фронту на кінець 3 березня
Удари німецько-фашистських військ 4–25 березня
Лінія фронту на кінець 25 березня
Подвиг 25-ти гвардійців-широнінців 2 березня
Перший бій 1-го окремого чехословацького батальйону 8 березня
5.II Дати остаточного звільнення населених пунктів





Лінія фронту на початок Бєлгородсько-Харківської операції
Удари радянських військ 3–23 серпня
Лінія фронту до кінця 5 серпня
Лінія фронту до кінця 23 серпня
Наступ радянських військ у вересні
Контрудари і відхід німецько-фашистських військ у серпні–вересні
Оборонні рубежі і опорні пункти німецько-фашистських військ
Лінія фронту на кінець 15 вересня
23.VIII Дати остаточного звільнення населених пунктів
Куп'янськ Місцеперебування Харківського обкому КП(б)У і облвиконкому до визволення Харкова

Скорочення на картах:

гв.ТА – гвардійська танкова армія
А – армія
гв.А – гвардійська армія
ТА – танкова армія



1963 р.

Герб міста може розповісти, як виникло місто, як воно розвивалося, якими ремеслами славилось, про ратні і трудові подвиги його жителів, про історичні події і легенди.

У чотирьох гербах Харкова відображена історія міста.

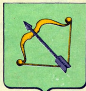
В XVII столітті добре укріплена і озброєна Харківська фортеця була одним з опорних пунктів, які захищали південний кордон Російської держави від набігів кримських татарів. Це відображує простий і лаконічний малюнок герба, затвердженого в 1654 р.: на зеленому полі – лук і стріла.

Наприкінці XVIII ст., з пересуванням кордонів Російської держави на південь, Харків втратив своє значення як фортеця. В місті, через яке проходили всі основні торговельні шляхи зі сходу на захід, в цей час бурхливо розвивалися торгівля і ремесла. Тому на новому гербі міста, який було прийнято 21 вересня 1781 року, зображені символи достатку і торгівлі: на зеленому полі–ріг достатку і жезл–атрибут бога торгівлі і покровителя мандрівників Меркурія.

На початку XIX ст. відбулася помітна подія в житті Російської імперії–відкриття Харківського університету. Відображуючи цю подію, а також у зв'язку з переглядом усіх гербів Російської імперії, 5 липня 1878 р. з'явився третій герб міста Харкова: на срібному щиті–чорна кінська голова, над нею–золота зірка між двома золотими візантійськими монетами. Щит увінчано імператорською короною і обрамлено дубовим листям, обвитим андріївською стрічкою. Кінська голова символізувала кінські заводи, яких було багато в губернії, зірка–університет, монети–торгівлю і багатство. Та новий герб не прижився, і, за проханням жителів, місту було повернено колишній герб, до композиції якого додали імператорську корону. З 21 травня 1887 р. і до жовтня 1917 р. цей герб був символом Харкова.

Сучасний герб Харкова був затверджений у 1963 році. В основі його–ескіз харківського художника Є.П.Єгорова. На гербовім щиті–прапор України, шестірня на червоному тлі і золотий колос з орбітами електронів на білій смузі.

Шестірня символізує промисловість Харкова, колос–те, що Харківщина є однією з житниць країни. Орбіти електронів нагадують, що в Харкові вперше в СРСР було розщеплено атомне ядро.



1654 р.



1781 р.



1878 р.



1887 р.

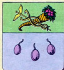
Раніше від інших міських гербів Харківської області було складено герб Чугуєва. Вперше його зображення з'явилось на прапорі Чугуївського кінного козачого полку 14 березня 1752 року. Гербом міста він став у 1781 році. Можливо, шаблі у його верхній частині вказують на те, що місто в давні часи було фортецею. В давнину на околицях Чугуєва розводили виноград, звідси–виноградне гроно в нижній частині щита.

Герби інших міст, за винятком герба Змієва, були утверджені 21 вересня 1781 р. Герб Змієва утверджений 4 лютого 1803 р. У верхній частині гербів більшості міст Харківської області вміщено герб губернського міста, а в нижній–розміщені символи, які відносяться безпосередньо до міста. Богодухів–тернове дерево, Валки–три сливи в блакитному полі, Краснокутськ–сім черешен в срібному полі. Винятком з цього правила є герби повітових міст Змієва і Ізюма, де все гербове поле зайняте безпосередньо гербом міста.

Герби міст Вовчанська, Змієва та Ізюма „оповідальні", їх символіка походить від назви міста: Вовчанськ–вовк, що біжить в блакитному полі, Зміїв–на червоному полі золотий змій, що звивається, з короною на голові, Ізюм–три виноградні лози з плодами на золотому полі.



Богодухів



Валки



Вовчанськ



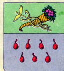
Зміїв



Золочів



Ізюм



Краснокутськ



Чугуїв

ЗМІСТ

сторінки масштаби